

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E FRANSIZCA BASIN: FRANSA MİLLÎ KÜTÜPHANESİ'NDE (BIBLIOTHÈQUE NATIONALE DE FRANCE) BULUNAN FRANSIZCA YAYIMLANMIŞ OSMANLI GAZETE, DERGİ VE YILLIKLARI KOLEKSİYONU

**FRANCOPHONE PRESS FROM THE OTTOMAN ERA TO THE REPUBLIC:
COLLECTION OF OTTOMAN NEWSPAPERS, MAGAZINES AND ANNUALS
PUBLISHED IN FRENCH LANGUAGE AT THE BIBLIOTHÈQUE NATIONALE DE
FRANCE**

Öz

On dokuzuncu yüzyılda Avrupa'da gelişen basın-yayın faaliyetleri, Fransız İhtilali'nden sonra Fransızların Doğu Akdeniz'de ihtilal fikirlerini yayma çabaları, 1815'te Napolyon Savaşları'nın sona ermesinden sonra Akdeniz'de ticaretin gelişmesine bağlı olarak Osmanlı liman şehirlerinde daha hızlı habere ulaşma ihtiyacı ve yaşanan Batılılaşma süreci içerisinde Osmanlı aydınlarının basın yoluyla fikirlerini daha fazla kitleye duyurma motivasyonu, Osmanlı basınının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nde Türkçe dışında yayımlanan gazete ve dergilerin önemli oranı Fransızca gazetelerdir. Bu açıdan Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemi basın tarihi yazımında Fransızca yayımlanmış gazete ve dergiler önemli bir yer tutmaktadır. Basının üzerinde sansürün arttığı bir dönemde muhalif basının yurtdışında geliştiği en önemli merkezlerden bir tanesi de Paris'tir. Bu şehir on dokuzuncu yüzyılın ortasından Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatına kadar muhalif basının kendisine her zaman yaşama fırsatı bulduğu bir merkez olmuştur. Paris'te bulunan Fransa Milli Kütüphanesi (Bibliothèque Nationale de France) on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından 1930'lara uzanan bir süreçte yayımlanan Fransızca gazete ve dergilerin yanı sıra Jön Türkler'in Avrupa'daki çeşitli yayınlarının yer aldığı bir arşive sahiptir. Kütüphanede bu yayınlara erişim sağlanacak bir platform oluşturulmuştur. Makalede Osmanlı Devleti'nde Fransızca basının ortaya çıkışı anlatılarak Fransa Milli Kütüphanesi'nde bulunan söz konusu Fransızca yayınlar tanıtılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Fransızca Basın, Paris, Osmanı Basını, Fransa Mili Kütüphanesi, Jöntürk Basını.

Abstract

The developing press and broadcast activities in Europe in the 19th century, the efforts of the French to spread their revolutionary ideas in the Eastern Mediterranean after the French Revolution, the need to reach news faster in Ottoman port cities due to the development of trade in the Mediterranean after the end of the Napoleonic Wars in 1815 and the motivation of the Ottoman intellectuals in the process of Westernization to propagate their ideas to a larger audience through the press, led to the emergence of the Ottoman press. The majority of newspapers and magazines published outside of Turkish in the Ottoman Empire were French newspapers. In this respect, newspapers and magazines published in French language have an important place in the historiography of the Ottoman and early Republican period. At a time when censorship on the

Aydın ÖZGÖREN*

*Dr, Yurtdışı Türkler ve Akraba
Topluluklar Başkanlığı, Türkiye.

E-posta/E-mail:

aydinozgoren@yahoo.fr

Orcid: 0000-0002-5255-0907

Başvuru/Submitted: 01.11.2021

Kabul/Accepted : 29.12.2021

press increased, one of the most important centers where the opposition press flourished abroad is Paris. From the middle of the 19th century until the death of Mustafa Kemal Atatürk, this city has always been a center where the opposition press had the opportunity to live. The French National Library (Bibliothèque nationale de France) in Paris has an archive of French newspapers and magazines published in the period from the second half of the 19th century to the 1930s, as well as various publications of the Young Turks in Europe. The library has created a platform to enable access to these publications. In the article, the emergence of the Francophone press in the Ottoman Empire will be explained and the French publications in the French National Library will be sought to get introduced.

Keywords: French Press, Paris, Ottoman Press, National Library of France, Young Turk Press.

Giriş

Batı'da basın-yayın hayatında yaşanan gelişmeler, Fransız İhtilali'nden sonra Fransızların Doğu Akdeniz'de ihtilal fikirlerini yayma çabaları, 1815'te Napolyon Savaşları'nın sona ermesinden sonra Akdeniz'de ticaretin gelişmesine bağlı olarak Osmanlı liman şehirlerinde daha hızlı habere ulaşma ihtiyacı Osmanlı basınının doğmasına neden olan etkenlerden bazılarıdır.

Tanzimat döneminde Osmanlı devlet adamları ve aydınlarının Avrupa'da yaşanan gelişmelere ve siyasî kavramlarına aşina olmaya başlamasıyla Batı düşüncesi Osmanlı geleneksel düşünce yapısı da değiştirmeye başlamıştı. Osmanlı aydınlarının Avrupa fikirlerini tanımada ve anlamada Fransızca yayımlanan gazetelerin rolü büyük olmuştur. Osmanlı sınırları içerisinde 1908 yılına kadar 150 civarında Fransızca gazete yayımlanmıştır. Bu sayıya bakıldığında Osmanlı Devleti'nde Türkçe dışında yayımlanan gazete ve dergilerin önemli oranının Fransızca gazeteler olduğu görülmektedir (Koloğlu, 2020:36).

Basın-yayın hayatının Osmanlı Devleti'nde haber akışını hızlı bir hale getirmesi, dış gelişmelere de bağlı olarak basın-yayın faaliyetleriyle toplumsal talebin artması, iktidarı sorgulayan bir muhalif kesimin oluşmasına neden olmuştur. Özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti gibi bir örgütün kurulması, sivil bürokrasi, bazı nezaretler, tıbbiye, mülkiye ve harbiyede genç muhaliflerin örgütlenmesi II. Abdülhamid yönetimine karşı muhalif cereyanların daha tehlikeli ve somut bir hal almasına neden olmuştur. Basın-yayının yönetenler üzerindeki gücünün hissedildiği bir dönemde basına yönelik bazı kısıtlamalar getirilmiştir. Yurt içinde hareket alanı daralan muhalif basın çeşitli yollarla yurt dışına çıkmak zorunda kalmış ve Avrupanın bazı şehirlerinde ve Mısır'da muhalif yayımlarına devam etmiştir. Aynı şekilde Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte Millî Mücadele karşıtı faaliyetler içerisinde olup yurt dışına çıkmak zorunda kalanlar buralarda muhalif bir basın oluşturmuşlardır. Bu muhalif basın ile yeni kurulan Cumhuriyete baskı yapmaya ve kamuoyu oluşturmaya çalışmışlardır. Bu kapsamda muhalif basının geliştiği en önemli merkezlerden bir tanesi de Paris'tir. Bu şehir on dokuzuncu yüzyılın ortasından Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatına kadar muhalif basının kendisine her zaman yaşama fırsatı bulduğu bir merkez olmuştur. Bu açıdan düşünüldüğünde Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemi basın tarihi yazımında Fransızca yayımlanmış gazete ve dergiler önemli bir yer tutmaktadır.

Osmanlı döneminde Fransızca yayımlanmış gazete ve dergiler İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı ve Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü (IFEA) ile Paris'te Fransa Milli Kütüphanesi'nin (Bibliothèque Nationale de France) ortak projesi ile on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından 1930'lara uzanan bir dönemde yayımlanan Fransızca gazete ve dergilerin yanı sıra Jön Türkler'in Avrupa'daki çeşitli yayımlarına erişim sağlanacak bir platform oluşturulmuştur. Dijitalleştirme projeleri gibi disiplinler arası araştırma projeleri yürüten bir

kültür kurumu olan SALT tarafından yürütülen bir proje ile Atatürk Kitaplığı'nın Osmanlı İmparatorluğu'nda Fransızca basın koleksiyonu dijital ortama aktarılmıştır. Fransa Milli Kütüphanesi bünyesindeki ilgili koleksiyona ise *Gallica* üzerinden ulaşılabilmektedir. *Gallica*'nın resmî sitesinde Osmanlıda Fransızca basın koleksiyonu "Presse et Revues, Presse par Pays ou Zones géographiques" (Basın ve Dergiler, Ülke veya Coğrafi Bölgeye Göre Basın) başlığı altında verilmektedir. Fransız eski sömürgelerinde veya Fransız topraklarında yayımlanan yabancı basın 17 bölge ve ülke başlığı altında toplanmıştır. Burada "Presse Ottomane Francophone" (Fransızca Osmanlı Basını) başlığı altında Osmanlı döneminde yayımlanan Fransızca basın koleksiyonu yer almaktadır.

Fransa Milli Kütüphanesi koleksiyonunda yer alan ve Fransızca olarak yayımlanmış 37 gazete, dergi ve yıllık bulunmaktadır. Bunların içerisinde Kahire'de Osmanlı Türkçesi ve İngilizce olarak yayımlanan *The Osmanli* gazetesi ve İngilizce yayımlanan *The Levant times and shipping gazette* yer almaktadır. Çalışmamız kapsamında bu iki gazetenin dışındaki Fransızca basın incelenecektir.

1. Osmanlı Devleti'nde Batı'ya Açılan Kapı: Fransızca

Fransa, Doğu ile olan münasebetlerini kuvvetlendirmek amacıyla Doğu dillerinin öğrenilmesine önem vermiş ve bunun için ilk adımı Venediklerin 1551'den beri uyguladıkları bir model üzerinde çalışmışlardır. Fransa, Osmanlı Devleti'nde görev yapacak tercümanların Türkçe öğrenimini küçük yaşlardan itibaren devlet eliyle sağlamak amacıyla *Enfants de langue*, daha sonra da *Jeunes de langue* olarak adlandırılan Doğu dilleri dil oğlanları okullarını kurmuştur. Fransa 1669'da aldığı bir kararla, Fransa ve Yakındoğu'da doğmuş ve bizzat kral tarafından seçilecek sekiz yaşlarında 10 tane Fransız öğrencinin, Latince öğrenimlerinin yanı sıra Türkçe ve Arapça da öğrenmeleri amacıyla öncelikle Paris'teki ünlü Louis-le-Grand Koleji'nde kraliyet bursuyla eğitim görmesini sağlamıştır. Fransa Kralı XIV. Louis tarafından seçilen 10 öğrenci, Louis-le Grand Koleji'nde teorik eğitimlerini tamamladıktan sonra, Doğu dilleri konusundaki bilgilerini arttırmak ve tercümanlık görevlerinde kullanılmak üzere İstanbul'daki Fransız Elçiliği binası içerisinde bulunan Capucins Kolejine gönderilmiştir. 1669 yılında açılan bu okul, 1795 yılında yerini halen Paris'te eğitim veren Doğu Dilleri ve Uygarlıkları Enstitüsü'ne (INALCO) kısmen bıraktıysa da 1873'e kadar faaliyetlerine devam etmiştir. Okul uzun yıllar öğrencilerine küçük yaşlardan başlayarak Türkçe başta olmak üzere Arapça ve Farsça'yı başarılı bir şekilde öğretmiştir (Ağıldere: 2010:697).

1789 Fransız İhtilali ve sonrasında Napoleon döneminde Fransız politik ve askerî etkisinin yayılması ile yurtdışında Fransa'nın kültürel etkinliği de artmıştır. Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma çabalarının yaşandığı bu dönemde bilim ve teknik alanında Avrupa'dan birçok teknisyen ve uzman getirilmiştir. Osmanlı subay ve bürokratının bu kişilerle Fransızca iletişime girebiliyor olması, Osmanlı sivil ve askerî devlet görevlileri arasında Fransızca'nın daha yaygın hale gelmesine neden olmuştur. Diğer yandan var olan teknolojilerin kaynağının hepsi Fransa olmasa bile Osmanlı tebaası, on dokuzuncu yüzyılda teknolojik gelişmeleri Fransızca terimler sayesinde tanımıştır. Yenilik hareketleri ile bilinen II. Mahmud birkaç kelime Fransızca bilmesine rağmen ondan sonra 1839 yılında tahta çıkan ve çağdaşlaşmaya daha yatkın olan Abdülmecid iyi derecede Fransızca bilmekteydi. 1861 yılında ağabeyi Abdülmecid'in yerine geçen, Paris, Londra ve Viyana gibi Avrupa'nın en büyük başkentlerini ziyaret eden Sultan Abdülaziz de Fransızcaya aşina idi. Batılılaşma reformlarının güçlü figürlerinden Reşid, Ali, Fuat ve Mithad Paşalar da Fransızcaya hâkimdiler. Osmanlı padişahlarının ve yüksek mevkilerde bulunan devlet adamlarının bu şekilde Fransızcaya ilgi duyması Fransızcanın ülkede kurumsallaşmasına neden olmuştur (Davison, 1995:173, 174).

Osmanlı hariciyesi, Batı yanlısı yenilikleri savunan kurumların başında gelmekteydi. İlk adımı 1790 yılında atılan yurtdışındaki diplomatik temsilcilikler, 1830 yılından itibaren

Avrupa'nın belli başlı başkentlerinde açılmaya başlamıştı. Bu süreçte Fransızca, özellikle diplomatlar ve Osmanlı Hariciye Nazırlığı'ndaki bürokratlar arasında etkili olmuştur (Davison, 1995:176).

Süreç içerisinde iki devlet arasında sorunlar yaşansa da Fransızcanın Osmanlı diplomatları arasında sürekli kullanımını etkilememiştir. Nitekim Fransızca, Osmanlı Devleti'nin Avrupa uluslar topluluğu ile bütünleşmesinde bir köprü vazifesi görmekteydi (Davison, 1995:179).

Osmanlı Devleti'nde reformların küçük bir azınlık tarafından yapılması veya yapılmak istenmesi ve bu elit grubun politik, edebi ve fikri beslenme kaynağının Batı olması ve Fransızcanın da bunda aracı olması, Fransızcanın on dokuzuncu yüzyıl Osmanlısındaki önemini daha belirgin hale getirmiştir.

Osmanlı Devleti'nde aldıkları eğitim neticesinde Türkçe ve Arapça'nın yanı sıra birçok Avrupa dilini öğrenen Fenerli Rumlar, Osmanlı diplomasisi için vazgeçilmez unsurlar haline gelmişlerdi. Yaklaşık bir buçuk asır boyunca Divan-ı Hümayun Tercümanlığı görevini üstlenmiş Fenerli tercümanların, 1821 Yunan İsyanı sonrası tasfiye edilmesiyle birlikte Babıali'deki yetenekli memurlara Fransızca eğitimi verilmesi gündeme gelmiş ve o yıl Tercüme Odası kurulmuştur (Aydın, 2007:58, 60). Daha sonraki yıllarda Fransızca eğitiminde bir açığı kapatmak ve Fransızca bilen memurlar yetiştirilmesi amacıyla 26 Mart 1866'da Lisan Okulu açılmış ve böylece Fransızca bilen elit bir sınıf ortaya çıkmıştır (Balci, 2008:86).

Osmanlı Devleti'nde yenileşme çabalarının bir sonucu olarak Fransa'ya ilk defa öğrenci gönderme kararının alınması, Fransızca ile münasebetlerin daha da gelişmesine neden olmuştur. Bu kapsamda 1831 yılının başlarından itibaren Avrupa'ya ulaşan ilk Osmanlı talebelerinin eğitim-öğretim hayatı "İnstitution Barbet" adıyla bilinen özel bir hazırlık okulunda yatılı olarak başlamıştır (Erol, 2019:60). Bu ilk öğrenciler daha sonra Osmanlı devlet kademelerinde önemli görevlere gelmişlerdir.

Fransa ile bu alandaki münasebetler bir adım daha ileriye taşınarak devlete hariciyeci ve yabancı dil bilen bürokrat yetiştirmek amacıyla Ekim 1857 tarihinde Sultan Abdülmecid'in izni ve Fransız Millî Eğitim Bakanlığı'nın himayesinde Paris'te "Mekteb-i Sultani Okulu" açılmıştır (Şişman, 1986:86,87). Ancak beklentileri karşılayamaması ve ekonomik açıdan külfetli olması sebebiyle Paris'teki Mekteb-i Sultani kapatılmıştır. Tedrisatı esas itibarıyla Fransızca olan çeşitli Osmanlı unsurlarını barındıran bir okul açma çalışmalarına başlanmış ve nihayetinde 1 Eylül 1868 Mekteb-i Sultani ismiyle bu kez İstanbul'da bir okul açılmıştır (Salve, 1874:48).

II. Abdülhamid Dönemi'nde ise Müslüman kesimin bürokrasi içerisinde ağırlığının artması ve ticaret burjuvazisinin oluşmaya başlamasının bir sonucu olarak Şemsü'l-Maârif, Nümüne-i Terakki, Rehber-i Marifet, Darü'l-Tedris gibi adlar altında genellikle subay ve memurların derse girdiği ve Fransızca dersinin verildiği özel okullar açılmıştır (Bozaslan ve Çokoğullar, 2015:315). Diğer yandan, Fransızca Osmanlı yeni eğitim kurumlarından başka Rum veya Ermeni eğitim kurumlarında da okutulmaktaydı. Okuryazar oranı çok yüksek olan Gayrimüslimler, Fransız İhtilali'nden sonra yayılan düşüncelere ilgi göstermişler ve Fransa'nın kültürel ve fikri nüfuzuna girmişlerdi (Budak, 2012 :666).

Sonuç itibarıyla Fransızca Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında bürokraside, entelektüel alanda, basında, hariciyede vs. birçok alanda yaygın kullanımıyla derin etkiler bırakmıştır.

2. Osmanlı'da Basın

Fransız İhtilali'nden sonra ihtilal fikirlerini yaymak ve kendilerini dünyaya tanıtmak için Fransız yöneticilerin birtakım girişimler içerisine girdikleri görülmektedir. Bu kapsamda 1793 yılının Haziran ayında İstanbul'a gelen Fransız Büyükelçi Descortes, İstanbul'da toplantılar

yapmış ve ihtilal fikirlerini destekleyen yayınlar dağıtmıştı. Osmanlı topraklarında yayımlanan ilk gazete 1795 yılında İstanbul'daki Fransız Büyükelçiliği himayesinde Fransızca olarak yayımlanan *Bulletin des Nouvelles* adında bir gazetedir. 4 Nisan 1795'te Fransa Dışişleri Bakanlığı İstanbul'da bulunan Büyükelçisine Kamu Güvenliği Komitesi'nin (le Comité du Salut) İstanbul'da bir Fransız basımevi kurulmasına yönelik kararını bildirmişti. Bu tarihlerde Fransız matbaası Batos adlı bir Ermeni'nin yönetiminde faaliyet gösteriyordu. Kamu Güvenliği Komitesi'nin kararına göre, Ulusal Matbaa Müdürü Louis Allier'in matbaanın yönetimini devralacak, üç asistan, iki baskı makinası ve bir miktar Fransızca baskı karakteri İstanbul'a gönderilecekti. Büyükelçiye bunların Fransız çıkarları için en iyi şekilde kullanılması talimatı verilmişti. 27 Temmuz 1795'te, büyükelçi olarak atanan Verninac tüm basım işlerini ve ekibini, Allier ve meslektaşlarının yardımıyla yeni bir program başlatan Charles Houel'in emrine vermiştir. Bu dönemde bir Türkçe yayın denemesi başarısızlığa uğramasına rağmen *Bulletin des Nouvelles* gazetesi, aylık olarak basılıp tüm Levant bölgesine dağıtılmaya başlanmıştır (Pierre, 2005:168, 169).

Fransız elçiliği bunun dışında 1796 yılında *La Gazette Française de Constantinople* ve *Mercure Oriental* adında gazeteler çıkarmıştır. Ancak bu girişimler küçük ölçekte girişimler olup daha ziyade bülten şeklinde olmuştur (Ubcini, 1876:167,168). Bu ilk gazetelerin yayımlanmasının temel amacı Doğu Akdeniz'de yerleşik vatandaşları Cumhuriyet meseleleri hakkında eğitmek, Avrupa'nın meşgul olduğu değerler hakkında Türkleri bilgilendirmek ve yayın yoluyla onlara ilham vermektir. Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan Fransızlar böylece ülkelerinde olup bitenleri, yeni kanunları ve kavramları öğrenebilecekti. Diğer yandan bu yayınlarla Fransız İhtilali'ni dış dünyaya anlatabilme fırsatı da yakalanmış oldu. Çünkü Fransız İhtilali ilk yıllarda Avrupa devletleri tarafından önemli bir olay olarak görülmemiş, daha çok bir iç savaş gibi algılanmıştı (Budak, 2012:665).

Ancak 1798 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti ile Fransa savaş halinde bulunmasından dolayı Fransız Büyükelçiliği çalışanları tutuklanmış ve gazetelere el konulmuştu. 1802'de yapılan barış sonrası Fransızca yayımlara yeniden izin verilmiştir (Pierre, 2005:168, 169).

Osmanlı Devleti'nde Fransızca basının dönüm noktalarından bir tanesi de 1815'te Napolyon Savaşları'nın sona ermesi ve Akdeniz'de ticaretin gelişmesiyle ilgilidir. Ticaret faaliyetlerinin önemli oranda arttığı bu dönemde, başta Marsilya olmak üzere Akdeniz'in diğer işlek limanlarıyla irtibatı olan İzmir'de bir tüccar eliti doğmuştu. İzmir'de o dönemde çok sayıda yabancı tüccarın ve özellikle kapitülasyonlardan yararlanarak etkin bir topluluk haline gelmiş olan Fransızların varlığı söz konusuydu. Şehirde ticaret hayatı kadar canlı bir sosyal hayat meydana gelmiş ve Fransız tüccarlar çeşitli meslek örgütleri kurmuşlardı. Fransa'da İhtilalle başlayan değişim ve dönüşüm, İzmir'deki Fransız cemiyetini de etkilemiş ve ülkelerinde yaşanan tartışmalar kendi aralarında da söz konusu olmuştur. Fransa'da olup bitenden haberdar olmak isteyen, çevrelerini yakından gözlemek ve ticareti etkileyebilecek faktörleri takip etmek ihtiyacının bir sonucu olarak İzmir'de Fransızca gazeteler yayımlanmaya başlamıştır (Budak, 2012:668).

Osmanlı topraklarında gerçek manada ilk gazete yayını, 1825 yılında Aleksander Blacque isimli bir Fransız tarafından *Le Spectateur de l'Orient* ismi ile İzmir'de çıkarılmıştır. Gazete daha sonra *Courrier de Smyrne* adını alarak yayınlarına devam etmiştir. Bu dönemde uluslararası arenada kamuoyu oluşturmada basının kullanılabilmesi ve gerektiğinde etkin bir silah olabileceği keşfedilmişti. Nitekim Batı karşısında Osmanlı Devleti'nin haklı olduğu konularda bile haklılığını ortaya koyamaması, basın alanında henüz bir atılım yapamamasından kaynaklanıyordu. Özellikle 1825 ve 1828 yıllarındaki Yunan Ayaklanmasında bu gazetenin kamuoyu oluşturma açısından olumlu yönde faydaları görülmüştür. 1831 yılında Blacque, II. Mahmud tarafından İstanbul'a çağırılmıştır. Blacque, burada Osmanlı Devleti'nin Fransızca olarak yayımlanacak resmî yayın organı *Le Moniteur Ottoman*'ı kurma çalışmalarında

bulunmuştur. Aynı yıl 1831 yılında *Takvim-i Vekâyi* kurulmuştur (Takvîm-i Vekâyi'nin birinci sayısı 25 Cemâziyelevvel 1247'de (1 Kasım 1831) Türkçe olarak yayımlanmıştır (Yazıcı, 2010:490)). *Takvim-i Vekâyi* daha ziyade devletin faaliyetleri ile ilgili haberlere yer verirken *Moniteur Ottoman* ise resmî hüviyetinin yanında devletin çıkarlarını savunan dışa açık bir yayın politikası vardı. 1836 yılında Blacqu'ın Malta'da ani ölümü üzerine *Moniteur Ottoman*'ın yönetimini Danimarka'nın eski konsolosu Franceschi sonra da Mısırlı Hassuna de Ghiez almıştır. Daha sonra gazete Reşid Paşa'nın özel sekreteri olan ve daha sonra Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi olacak olan Lucien Rouet'in yönetimine geçmiştir. Ancak gazete 1843 yılında yayınlarına son vererek yerini *Ceride-i Havadis*'e bırakmıştır. Böylece *Takvim-i Vekâyi* devletin tek resmî organı olarak kalmıştır (Ubicini, 1876: 167,168).

İzmir bu dönemde basın açısından en hareketli dönemini yaşamaktaydı. Blacque, İstanbul'a çağrıldığı dönemde gazeteyi Bousquet-Deschamps'a bırakmıştı. Deschamps, devraldığı gazetenin ismini *Journal de Smyrne* olarak değiştirerek yayımlamaya devam etmiştir. İzmir'de çıkarılan bu ilk gazeteden sonra yine İzmir'de 1838 yılında Toskana Başkonsolosu Bargigli tarafından *L'Echo de l'Orient* çıkarılmıştır. Gazete çok zaman geçmeden Fransız tüccar Couturier'e devredilmiştir. Bir süre sonra İzmir'de Deschamps'ın arkadaşı Edwards tarafından *L'Imperial de Smyrne* isimli ilk önce İngilizce daha sonra Fransızca yayımlanan bir gazete kurulmuştur. *L'Imperial de Smyrne* hariç *Le Journal de Smyrne* ve *L'Echo de l'Orient* İstanbul'a taşınmıştır. Bu gazeteler 1846 yılında *Le Journal de Constantinople*, *Echo de l'Orient* adı altında birleşmişlerdir (Ubicini, 1876:169).

Osmanlı topraklarında basılan ilk Türkçe-Arapça dergi ise 20 Kasım Kasım 1828 tarihinde *Vaka-yi Misriyye* adıyla Mehmet Ali Paşa döneminde Mısır'da yayımlanmıştır. Aslında Mısır'da da basın hayatı Fransızların Mısır'ı işgal etmesinden sonra başlamıştır. Mısır'ı işgal eden Napolyon beraberinde getirdiği matbaa ile ilk önce *Le Courrier de l'Egypte*'i (1798) ve daha sonra da daha ziyade ilmi yazıların yer aldığı *La Decade Egyptienne*'in (1798) yayımlanmasına öncülük etmiştir. Fransızlar işgal ettikleri Mısır'da 1800 yılında Arapça ve Fransızca olarak yayımlanan *et-Tembih* (Avertissement) gazetesini çıkarmışlardı (Yazıcı, 1991:268).

1853 yılında Ruslarla yapılan Kırım Savaşı Osmanlı topraklarında basının konumunun değişmesine neden olmuştur. Nitekim bu dönemde savaş haberlerini takip etme konusunda ilginin artması beraberinde daha geniş bir okuyucu kitlesinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu savaşta Osmanlı ile Avrupa'nın önde gelen devletleri olan Fransa ve İngiltere'nin ittifak yapması, Avrupa ile yakın temas kurulmasını sağlamış ve bu şekilde Batı'nın reform hareketleri ülke topraklarında daha çok yankı yapmaya başlamıştır. Bu gibi fikirlerin tartışıldığı bu canlı ortamda devletin sağladığı imkânlarla Paris'te eğitim görmüş, orada entelektüel dünya ile irtibat kurmuş Şinasi Efendi'nin de desteği ile Ağâh Efendi tarafından *Tercüman-ı Ahval* isimli bir gazete yayımlanmaya başlamıştır. İlk defa gayriresmî olarak 1860 yılında kurulan bu gazeteden sonra bu kez Şinasi'nin bizzat girişimiyle *Tasvir-i Efkâr* gazetesi yayına başlamıştır (Yalman, 2020:24, 25, 27). Bu dönemde yayımlanmakta olan Türkçe gazetelerden *Takvim-i Vekayi* resmî, *Ceride-i Havadis* yarı resmî, *Tercüman-ı Ahvâl* ve *Tasvir-i Efkâr* ise özel gazete olarak nitelendirilmiştir (Celan, 2006:141).

1864 yılında Vilayet Nizâmname'si'nin uygulaması çerçevesinde, her vilayet merkezinde bir matbaa açılması hedeflenmiştir. Bu uygulama ile ilki 1865 yılında Tuna vilayetinde olmak üzere pek çok vilayette vilayet gazeteleri çıkarılmaya başlanmıştır (Yalman, 2020:36).

3. Muhalif Basın ve Sansür Uygulamaları

Osmanlı'da basın ve yayın faaliyetlerinde yaşanan gelişmeler beraberinde genel düzenleyici bir metnin ortaya çıkarılması ihtiyacını doğurmuştur. Bu anlamda ilk adım 1857 yılında Matbaa Nizamname'si'nin yayımlanması ile atılmıştır. Nizamname, gazete basımı konusunda yabancı tebaadan olanlar için bir düzenleme getirirken, Türkçe gazeteler hakkında bir düzenleme

öngörmemekteydi. 1864 yılında Matbuat Nizamnâmesi yayımlanarak Osmanlı'da süreli yayınlarla ilgili faaliyetleri düzenleyen ilk hukuki metin ortaya çıkarılmıştır. Nizamnâmedeki en önemli yenilik, Türkçe'nin dışında yayın yapan basının yanı sıra Türkçe basının da düzenlemeye dâhil edilmesiydi. Buna göre gazete çıkarmak isteyen ister Osmanlı tebaası olsun, isterse de yabancı tebaadan olsun herkese ruhsat alma zorunluluğu getirilmişti. Yabancı tebaaya ruhsatını Hariciye Nezareti verirken, Osmanlı tebaasına Maarif Nezareti ruhsat vermekle görevlendirilmişti (Demirkol, 2016: 689, 690).

1865 yılına gelindiğinde Batı Avrupa tarzında yenileşme hareketlerinin bir sonucu olarak Osmanlı bürokratları ve aydınları Genç Osmanlılar adı altında örgütlü bir siyasi oluşuma gitmişlerdir. 1867 yılında Sadrazam Ali Paşa'nın kovuşturmasından dolayı yurtdışına firar eden bu kişiler aynı yıl Paris'te Genç Osmanlılar Cemiyeti'ni kurmuşlardır. Bu kişiler arasında Namık Kemal Bey, Ziya Paşa ve Ali Suavi gibi önemli edebiyatçılar da bulunmaktaydı. Genç Osmanlılar Cemiyeti'ni kuranlar II. Mahmud döneminde yapılan ıslahat faaliyetleri çerçevesinde kurulan bazı müesseselerde yetişen devlet ve fikir adamlarıydılar. Özellikle de Tercüme Odası bu kişilerin yetişmesinde önemli rol oynamıştı (Alkan, 2012:45,46).

1867 yılında aydın bir din adamı olan Ali Suavi *Muhbir* gazetesini kurmuş ve bu gazete daha sonra Yeni Osmanlıların merkezi haline gelmiştir (Yalman, 2020:27). Basın hayatının iktidar üzerinde baskı unsuru olmaya başlaması bu alanın düzenlenmesine neden olmuştur. Bu kapsamda 1867'de Âli Paşa Hükümeti tarafından yayımlanan Kararnâme ile bu alana yeni bir düzen getirilmiştir. Nitekim bu Kararnamenin uygulamalarından dolayı Ali Suavi, Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ağâh Efendi gibi birçok gazeteci yurtdışına çıkmak zorunda kalmıştır (Celan, 2006: 45).

1870'lerden sonra basın Osmanlı kültürel hayatında, edebi, bilimsel ve sosyal alanda daha fazla yer almaya başlamıştır. *Revue de Constantinople* ve *Stamboul* gazetesi bu dönemde yayın hayatına girmiştir. Tıp dergileri, edebiyat dergileri, sosyal, sanatsal ve ekonomik bültenler de dâhil olmak üzere bu dönemde Fransızca 40 yayın söz konusuydu. Türk gazeteciler ilk kez 1876'da Ahmet Midhad'ın katkıda bulunduğu Fransızca-Türkçe iki dilli bir gazete olan *Osmanlı*'yı yayımlamışlardır (Pierre, 2005:174, 175).

II. Abdülhamid'in tahta geçişinden sonra Aralık 1876 yılında ilan edilen Anayasanın 12. Maddesinde “basının yasalar çerçevesinde serbest olduğu” belirtilmekteydi (www.anayasa.gov.tr). Ancak sultanın basını kontrol etmek istemesi bu maddenin pratikte uygulanmasını engellemişti. Abdülhamid yasa gereği hazırlanan basın yasasının Meclis'ten geçmesine izin vermemiştir. 1878 yılının Şubat ayında Meclisin dağıtılmasından sonra basın ile ilgili eski nizamnameler ve kararnamelerle bu alan düzenlenmeye devam etmiştir (Koloğlu, 2020:62).

1878'de Maarif Nazırlığı, Matbuat Müdürlüğü ve Zaptiye Nezareti'nin desteği ile gazeteler üzerindeki sansür faaliyetleri arttırılmıştır. Hariciye Nazırlığı'nda Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü kurulmuştur. 1880'de sansür siyasal olmayan dergilere de yayılmış, 1881'de Encümen-i Teftiş ve Muayene kurulmuştur. Bir yandan da Maarif Nezareti'nde Tetkik-i Müellefat Komisyonu görevlendirilmiştir. 1888'de matbaaların bütün bastıklarına izin almak şartıyla yayınlama şartı getirilmiştir. 1894 Nizamnamesi ile kitapçıklar da kontrol altına alınmıştır. 1879-1887 arasındaki yıllarda İstanbul'da yılda ortalama 9-10 yeni yayın çıkmakta iken 1888-1908 yılları arasında yılda ancak bir yeni yayın basın hayatına girmiştir. Abdülhamid döneminde mizah dergilerine ise hiç izin verilmemiştir (Koloğlu, 2020:63).

1870'lerin sonlarında ve 1880'lerin başlarında, sansürden kaçmak için yurtdışında yeni oluşumlara Bulgaristan'da büyük bir Fransızca gazete grubu oluşturulmuştur. 1878 ile 1886 arasında ya Filibe ya da Sofya'da kısmen ya da tamamen Fransızca olmak üzere toplam 8 gazete çıkmıştır (Pierre, 2005:174, 175).

Osmanlı devletinde iktidara muhalif olan gruplar değişik isimlerle cemiyetler kurmuşlardı. Ancak bunların çoğu kısa ömürlü örgütlenmeler olmuştur. 2 Haziran 1889 tarihinde İbrâhim Temo'nun öncülüğünde dört Mekteb-i Tıbbiyye-i Şâhâne öğrencisinin kurduğu İttihâd-ı Osmânî adında bir cemiyet uzun süreli teşkilatlanmaların ilk nüvesini oluşturmuştur. Abdullah Cevdet, İshak Sükûtî ve Mehmed Reşid'in aralarında bulunduğu bu kurucu kişiler daha sonra bu okul ve diğer Osmanlı eğitim müesseselerindeki çok sayıda öğrencinin katılımıyla örgütün üye adedini hızla arttırmışlardır. Bu oluşumun kurulduğu dönemdeki faaliyetleri, yurt dışında basılan gazetelerin eski sayılarının öğrencilere gizlice okutulması ve Nâmık Kemal ile bazı arkadaşlarının eserlerinin el yazısıyla çoğaltılarak dağıtılması ile sınırlı kalmıştır. 1894'te Mekteb-i Tıbbiyye-i Şâhâne'nin diğer askerî mekteplerle aynı çatı altında birleştirilerek Zeki Paşa'nın yönetimine verilmesi cemiyet hakkındaki ilk kapsamlı soruşturmanın açılmasına sebep olmuş ve aynı yıl cemiyetin önde gelen dokuz üyesi okuldan uzaklaştırılmıştır. Ancak bu cezalar, söz konusu faaliyetleri bir öğrenci olayı olarak mütalaa eden II. Abdülhamid'in iradesiyle affedilmiştir (Hanioglu, 2001: 476,477).

1895 yılında Cemiyete yönelik operasyonların başlamasıyla cemiyet üyeleri yavaş yavaş yurtdışına çıkmış ve böylece yurtdışında Osmanlı muhaliflerinin ilk yayınları da görülmeye başlamıştır. Bu tarihlerde Londra'da Ali Şefkati Bey'in *Hayal* ve *İstikbal* gazetesi yayımlanmıştır. Paris'te ise Ahmet Rıza Bey'in *Meşveret* gazetesi ve Fransızca eki yayımlanmıştır (Mardin, 2017:76,78).

Sultan içeride basını kontrol altına almasına rağmen muhalifler yurtdışında kurdukları gazete ve dergiler vasıtasıyla yayınlarına devam etmişlerdir. 1894 yılından sonra dışarı da yılda 5-6 gazetenin yayın hayatına girdiği düşünülürse bu basının ne kadar etkili olduğu anlaşılabilir.

1891'de muhalif basında faaliyet gösterenlerden biri de M. Demetrius Georgiadès'dir. Georgiadès, Paris'te *La Turquie contemporaine* gazetesini kurmuştur. Jön Türk yayın organı alt başlığı ile amaç ve eğilimlerini açıkça belirten gazetenin ömrü Fransız devletinin yayını durdurmasıyla kısa sürmüştür. Georgiadès çalışmalarına devam etmiş, bazı Fransız dergilerine katkı sunmanın yanında içerisinde birçok belgenin olduğu *La Turquie actuelle, Les peuples affranchis du joug ottoman et les intérêts français en Orient* (Bugünkü Türkiye, Doğu'da Osmanlı boyunduruğundan ve Fransız Çıkarlarından Kurtulmuş Halklar) kitabını yazmıştır. Kitap 1892 yılında Paris'te basılmıştır (Georgiadès, 1892).

Gerçek mücadele ise 1892 yılında Hüdavendigâr (Bursa) Vilayeti Maarif Müdürü Rıza Bey'in Fransa'da bir sergi ziyareti vesilesiyle Avrupa'ya giderek orada 1895 yılında *Mechveret* (Meşveret) isimli gazete çıkarmasıyla başlamıştı. Paris'te bir süre eğitim alan, burada pozitivist görüşleri benimseyen Ahmet Rıza Bey II. Abdülhamid'e karşı muhalif kesimin içerisinde yer almıştı. 1895'te Paris Jön Türk grubuyla İstanbul İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayım organı niteliğinde kurulan Türkçe *Mechveret* gazetesinin başına geçmiş ve bu gazeteye ek olarak *Mechvéret Supplément Français*'yi çıkarmaya başlamıştı. Fransız Hükümeti, 1896 yılında Ahmet Rıza Bey'in *Mechveret* gazetesinin yayımını durdurmuş ve editörü de Fransa dışına çıkarmayı kabul etmişti. Ancak Fransız basınından gelen eleştiriler üzerine Fransa sadece Jön Türk yayınlarının Fransa'da dağıtımının yapılmasını yasaklamakla yetinmek zorunda kalmıştı. Ahmed Rıza bunun üzerine yayın faaliyetlerine İsviçre'de devam etmiştir. Bu sefer gazete basımında kullandığı matbaa makinası II. Abdülhamid tarafından araçlar kullanılarak satın alınmış ve buradaki faaliyetleri de sonuçsuz kalmıştır. Bunun üzerine Ahmed Rıza Belçika'ya gitmiştir. Eylül 1897'de *Mechveret* Meclisteki şiddetli tartışmalardan sonra Belçika'da da yasaklanmıştır. Gazete daha sonra Belçikalı Milletvekili M. Georges Lorand'ın sorumluluğunda çıkmaya devam etse de Kral Leopold'un 13 Aralık 1897'de Ahmed Rıza'nın ikamet izninin iptal edilmesini ve sınır dışı edilmesi kararını engelleyememiştir (Fesch, 1907:337). Bu durumda Ahmed Rıza tekrar Fransa'ya dönmek zorunda kalmıştır. Padişah adına hareket eden Türk elçiliği, Temmuz 1897'de Ahmed Rıza, Halil Ganem ve *Mechveret*'in diğer iki editörünün Abdülhamid'e karşı işlenen

suçlardan dolayı mahkeme önüne çıkmasını sağlamıştır. Avukat ve siyasetçi Labori'nin savunması ve Clémenceau'nun ifadesinin ardından mahkeme, 15 Ağustos'ta sanıkları beraata eş değer sayılacak bir cezaya (16 Frank ceza) mahkûm etmiştir (Fesch, 1907:336).

Ahmed Rıza *Mechveret*'in Fransızca ekinin ilk 32 sayısında pozitivist slogan olan “düzen ele ilerleme” (Ordre et progrès) sloganını öne çıkarmıştı. Ancak gazetenin 33. sayısından sonra ateizm suçlamasına yol açmamak için bu sloganı gazeteden kaldırmıştır. Ancak bu slogan gazetenin 1 Aralık 1898 tarihli sayısında herhangi bir açıklama yapılmadan tekrar yazılmıştır (Fesch, 1907:337).

Yurtdışına çıkmak zorunda kalan muhalif kişilerin kurduğu basını Koloğlu iki grupta ele almaktadır. Bunlardan birincisi Osmanlı Devleti'nin devamını ancak hızlı reformlar yapılması, anayasal ve parlamenter düzeninin geri getirilmesini isteyen içeriğe sahip Jöntürk basını idi. Jöntürk basınının en tanınmışları; Ali Şefkati'nin *İstikbal*'i (Napoli, Cenevre, Londra 1879-1895), Ahmet Rıza'nın *Meşveret*'i (Paris 1895-1904), *Şura-yı Ümmet* (1902-1910), *Osmanlı* (1897-1904), *Terakki* (1906), *Türk* (1903)'dür. Diğeri ise bağımsızlık peşinde koşan veya çeşitli hakların kendilerine verilmesini savunan Osmanlı tebasından azınlıklara ait basındı. II. Abdülhamid döneminde yurtdışı basını, Osmanlı diplomatları tarafından yakından takip edilmiş, yayınlarından vazgeçmeleri için pazarlıklar yapılmış ve yayınların ülkeye girişleri engellenmiştir (Koloğlu, 2020:69).

4. Fransa Mili Kütüphanesi (Bibliothèque Nationale de France) Arşivi

1368 tarihinde V. Charles kitap koleksiyonunu Louvre'da özel bir salona taşımış ve bir süre sonra burada dokuz yüzden fazla bir kitap koleksiyonu oluşmuştur. Bu gelenek diğer krallar tarafından da devam ettirilmiştir. I. François döneminde 28 Aralık 1537 tarihli bir kararname ile yeni bir ilke getirilmiş ve bu kapsamda matbaalarda basılan ve ülke sınırları içerisinde satışı sunulan basılı kitaplar Blois Şatosu Kütüphanesinde toplanmaya başlamıştır. Kütüphane gerçek gelişimini 1666'dan itibaren Colbert yönetiminde yaşamıştır. Colbert'in amacı 14. Louis ihtişamını düzenleyeceği koleksiyonla daha da yüceltmektir. Kütüphane Vivienne bölgesine taşınmıştır. Colbert el yazması ve basılı kitap sayısını önemli oranda arttırmış ve çeyrek asır sonra kütüphane Avrupa'da ilk sırada yer almıştır. 1719'da ise kraliyet kütüphanecisi olarak atanan Abbé Bignon kütüphaneye benzeri görülmemiş bir ivme kazandırmıştır. Daha kurumsal hale gelen ve envanteri önemli oranda artan kütüphane bazı bölümlere ayrılmıştır. Kütüphanede bu kapsamda basılı malzeme, el yazmaları, madalyalar ve oyma taşlar, oyma plakalar ve baskı koleksiyonları, değerli evraklar ve soy bilim bölümleri açılmıştır. Bu dönemde Avrupa'da önemli eserler bu kütüphaneye kazandırılmıştır. Bignon, akademisyenlerin ve okuyucuların kütüphaneye erişimini kolaylaştırmak için bazı yenilikler yapmıştır. On sekizinci yüzyılın sonunda, Kütüphane'nin okuma salonlarını her gün yaklaşık yüz kişi kullanmaktaydı. 1789 Fransız İhtilali kütüphanenin kaderini derinden etkilemiştir. Bu yıldan sonra kütüphane ulusal hale gelmiş ve devrimle birlikte ele geçirilen veya el konulan yüz binlerce belgenin kütüphane envanterine katılmasıyla kütüphanenin içeriği çok daha zenginleşmiştir. Bu süreçte din adamlarının koleksiyonları, Louis XVI, Marie-Antoinette ve Madame Elisabeth'in kütüphanesindeki kitap veya koleksiyonlar yine bu kütüphanenin envanterine kaydedilmiştir. Ayrıca Napolyon Ordusu'nun Belçika, Almanya, Hollanda ve İtalya'dan ele geçirdiği koleksiyonların kütüphaneye kazandırılmasıyla kütüphanenin içeriği daha da zenginleşmiştir.

1858'de Prosper Mérimée liderliğindeki bir komisyon, İmparatorluk Kütüphanesi'nin organizasyonunda yapılacak değişiklikler hakkında bir rapor hazırlamıştır. Bu kapsamda kütüphane için yeni binaların inşası için karar alınmıştır. Daha sonra kütüphanedeki basılı kitapların genel kataloğu hazırlanmaya başlanmış ve kataloğun ilk cildi 1897 yılında yayımlanmıştır.

Yirminci yüzyılda kütüphane genişlemeye devam etmiştir. Bu dönemde okuma odası sayısı 1930-1964 yılları arasında altıdan on bire çıkmıştır. Versailles'da 1934, 1954 ve 1971'de üç ek bina, 1980'de Sablé'de ve 1981'de Provins'de birer ek bina inşa edilse de yoğun bir şekilde envantere giren kitapların depolanması sorununun önüne geçilememiştir.

Görsel ve işitsel medyanın gelişimi, envantere giren bu tür materyallerin korunması sorunu, kütüphanenin 1980'lerdeki modernizasyon ve bilgisayarlaştırma çabasına rağmen yeterli olmamıştır. Nihayet yapılan bir proje ile Fransa Milli Kütüphanesi içerisinde milyonlarca envanteri ile Paris'in 13. bölgesinde, Seine'nin kenarında yeni binasına taşınmıştır. 1994'ten bu yana Bibliothèque Nationale de France (BnF) olarak bilinen Fransa Milli Kütüphanesi, 20 Aralık 1996'da François-Mitterrand sitesindeki çalışma kütüphanesinin açılması ve 8 Ekim 1998'de de araştırma kütüphanesinin hizmete girmesiyle birlikte daha işlevsel bir hale gelmiştir (<https://www.bnf.fr/fr/histoire-de-la-bibliotheque-nationale-de-france>).

Kütüphanenin başlıca hedefi toplama, organize etme, koruma ve iletmektir. Buna ek olarak ansiklopedik koleksiyonlar oluşturma ve dünyanın dört bir yanından gelen dökümanları bir araya getirme misyonu da bulunmaktadır. Bu misyon kapsamında söz konusu kurum Türkler ve Türkiye ile ilgili el yazmaları, basılı kitaplar ve gazetelerle birlikte ses, imge ve elektronik kaynaklar gibi materyalleri de bünyesinde bulundurmaktadır. Bağış ve mübadele yoluyla temin edilen bu materyaller, kütüphanenin “Türkçe Bölümü” nde bulunmaktadır (Musnik, 2011 :275).

Günün ihtiyaçları ve dijitalleşmenin bir sonucu olarak 1997 yılından itibaren Fransa Milli Kütüphanesi ve ortaklarının dijital kütüphanesi olarak “Gallica” açık erişim hizmeti sağlamaktadır. Bu erişim platformunda *Epub* formatında milyonlarca kitap, gazete, dergi, resim, ses kaydı, harita, el yazması ve video okuyucularla buluşmaktadır. Günümüzde 4.755.824 gazete ve dergi nüshası, 1.496.733 fotoğraf, 176,187 harita, 5.068 video, 186.892 el yazması, 51.566 ses kaydı, 1.175.137 kitap, 499,834 obje erişime açılmıştır (<https://gallica.bnf.fr/GallicaEnChiffres>).

5. Fransa Milli Kütüphanesi'nde Fransızca Osmanlı Basını

Fransa Milli Kütüphanesi bünyesinde Fransızca olarak yayımlanmış Osmanlı basınına ait 37 gazete, dergi ve bülten bulunmaktadır. Bu yayınların çeşitli yayın politikaları mevcuttur. Kimi yayınlar ekonomi, ticaret, edebiyat, sanat ve bilim haberlerine öncelik verirken, kimi yayınlar da bir siyasi düşüncenin savunucusu olarak yayın hayatını sürdürmüştür. Bu yayınlar kimi zaman iktidar karşıtı, kimi zaman da iktidar yanlısı olabilmekteydi. Yine bu yayınlar arasında azınlık grupların çıkardığı ve özellikle kendi ayrılıkçı fikirlerini savundukları yayınlar da mevcuttur. Yayınların çoğunluğu Paris ve İstanbul'da basılmıştır. Ancak Selanik, Lozan ve Kahire'de basılan yayınlar da bulunmaktadır. Bu başlık altında yayınlar kategorize edilerek verilmeye çalışılacaktır.

5.1. Azınlıklara Ait Gazeteler

Yazı işleri müdürlüğünü Jean Minassian yaptığı *La Patrie* gazetesi Fransızca olarak siyasi, edebi ve bilimsel yayın yapan bir Osmanlı gazetesi idi. Gazetenin sahibi yine Osmanlı azınlıklarından Ermeni Jacques M. Minasse idi. İlk baskısı 4 Kasım 1908 tarihinde yapılmıştır. Gazete yönetim ve basımevi adresi olarak “Büyük Pera Caddesi'nin köşesindeki Derviş Sokağı (Grande Rue de Pera au coin de la Rue Derviche)” olarak belirtilmektedir. Gazete yayın hayatına 1908 yılında başlamış ve 1913 yılına kadar yayınlarını devam ettirmiştir. Koleksiyonda gazete nüshası olarak 1908-1913 yılları arasında 5 yıla ait 5 adet nüsha mevcuttur. Gazetenin ilk sayısında ana sayfada Osmanlı bayrağı yer almaktadır. Gazete haftada bir ve her çarşamba günü yayımlanmaktadır. Ancak ilk sayısında “La Patrie gazetesi günlük olarak yayımlanmak üzere yayın hayatına başlamıştır. Ancak mevcut malzeme ve işçi eksikliği göz önüne alındığında, onu her çarşamba geçici olarak yayımlamak zorunda kalıyoruz. Elimizden geldiğince gazeteyi hergün yayımlamaya çalışacağız” denilmektedir (La Patrie, 1908, 4 Kasım). Ancak gazetenin diğer sayılarına bakılırsa gazetenin günlük yayımlanması mümkün olmamıştır. Gazetenin ilk sayısında

Minasse'ın kaleme aldığı “décentralisation” başlıklı bir köşe yazısı yer almıştır. Minasse yazısında Prens Sebahaddin'in adem-i merkezîyet fikrini ele almıştır (La Patrie, 1908, 4 Kasım).

Gazete altı yıllık bir yayın hayatından sonra 1913 yılında yayın hayatından çekilmiştir. 1913 tarihli nüshasında beş yıllık bir yayın hayatının sonuna geldiği için okuyucuya teşekkür edildikten sonra şu cümleler zikr edilmektedir: “Bu sayı ile La Patrie gazetesi, yayın hayatının altıncı yılına girmektedir. Yeni rejimin yürürlüğe girmesinden sonra ortaya çıkan tüm günlük veya süreli yayınlar arasında yer almanın gurur duyulduğu bir rekor” (La Patrie, 1913, 5 Şubat).

Pour les peuples d'Orient gazetesi, her ayın 10'u ve 25'nde yayımlanan Ermeni iddialarının savunulduğu bir yayın organıdır. 1912-1913 tarihlerinde yayımlanmıştır. Yazışma adresi “Varanti 4 Rue de Crebillon Paris (V^e)”, idari büro olarak da “31, Villa d'Alesia Paris (XIVe)” olarak belirtilmektedir. 1913 yılına ait 6 sayı mevcuttur. Gazetenin direktörleri olarak Francis de Pressense ve Victor Berant, Yazı İşleri Müdürü olarak ise Jean Longuet olarak belirtilmektedir (Pour les peuples d'Orient, 1913, 25 Ağustos-10 Eylül).

Pro Armenia Hayastan gazetesinin Yazı İşleri Müdürü Pierre Quillard, Redaksiyon Grubu: G. Clemenceau, Anatole France, Jean Jaurès, Francis de Pressensé, E. de Roberty olarak belirtilmektedir. Gazete 1900-1914 tarihleri arasında yayın yapmıştır. Kütüphane koleksiyonunda gazetenin 1900-1908 tarihleri arasında 9 yıllık yayın periyoduna ait 170 sayı mevcuttur. Gazetenin ilk sayısı 25 Kasım 1900'da yayımlanmıştır. İlk sayıda yazı işleri adresi olarak “10 Rue Nollet-Paris”, idari işler adresi olarak da “17 Rue de Cujas-Paris” olarak verilmiştir. İlk sayıda 1894, 1895 ve 1896 tarihlerinde gerçekleştirildiği iddia edilen Ermenilere yönelik saldırılar konu edilmiştir. Gazetenin bu ilk sayısındaki yazılarda Sultan II. Abdülhamid'e yönelik ciddi suçlamalar söz konusudur (Pro Armenia, 1900, 25 Kasım). Gazete her ayın 10'u ve 25'inde yayımlanmaktadır. Ancak 1903 yılından 1907 yılına kadar ayın 1 ile 15'inde (Pro Armenia, 1900, 25 Kasım), 1907'den 1908 yılına kadar ise ayın 5'i ile 20'inde yayımlanmıştır (Pro Armenia, 1907, 5 Ocak).

5.2. Ticari Gazeteler ve Yıllıklar

Annonces-Journal de Constantinople gazetesi haftalık bir gazete olarak 1873 yılında yayın hayatına başlamıştır. Kütüphane koleksiyonunda gazetenin 1874 yılına ait 6 nüshası bulunmaktadır. Gazetenin sahibi ve yazı işleri müdürünün kim olduğu belirtilmemiştir. Gazetenin adresi olarak “22 passage Hazzopoulo” reklam ofisi olarak ise “Pera ve Yorgancılar Caddesi Galatadaki Depasta Kerdeşler Kitabevi (Péra et Rue Yorgandjilar, Librairie Depasta freres à Galata)” olarak belirtilmektedir. Gazete daha çok ticari reklam, gemi, vapur, tren ve tramvay saatleri gibi haberlere öncelik vermektedir (Annonces-Journal de Constantinople, 1874, 23-30 Temmuz).

Josph Nalpas ve Jacob de Andria tarafından yayına hazırlanan *Annuaire des commerçants de Smyrne et de l'Anatolie* gazetesi, adından da anlaşıldığı gibi İzmir'in ve özellikle Batı Anadolu'da ticarete ait bütün gelişmelerin ele alındığı ve ticari reklamlara yer verilen bir yıllıktır. 1893 yılına ait yıllık, İzmir G. Timoni-Co. Basım evinde (Nalpas, 1893), 1894 yıllığı ise *Smyrne Gazetesi* matbaasında basılmıştır. Yıllığın yönetim adresi olarak “Rue Franque Smyrne local du Casino européen” olarak gösterilmektedir (Nalpas, 1894). Kütüphanede gazetenin 1893 ve 1894 yıllarına ait 2 nüshası bulunmaktadır.

Cervati Kardeşler tarafından yayına hazırlanan *Annuaire oriental* Rusya, Yunanistan, Türkiye, Romanya ve Bulgaristan'ın ticari istatistiklerine ait bilgileri içeren, çok zengin bir içeriğe sahip bir yıllıktır. Kütüphanede 1891 yılına ait nüsha bulunmaktadır. Bu yıllıkta yıllığın 10. yılına ulaştığı belirtilerek 1889-90 yılına ait yıllığı dönemin padişahı II. Abdülhamid'e

sundukları ve bunu kabul ettikleri için sultana minnettarlık duydukları belirtilmektedir. Bu yayın sebebiyle yayıncıların Mecidiye Nişanı aldığı belirtilmektedir (Cervati Freres, 1891 :53).

Revue commerciale du Levant, Fransa'nın İstanbul Ticaret Odasına ait aylık bültenidir. Bülten 1890-1929 yılları arasında yayımlanmıştır. Kütüphane koleksiyonunda 1898-1929 tarihleri arasında 34 yıla ait 330 sayı mevcuttur. Bülten İstanbul'da yayımlanmıştır.

Revue de Turquie, İsviçre ve Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için kurulan Türkiye Ticaret ve Sanayi Ofisi'nin organıdır. 1917-1918 yıllarında Lozan'da yayımlanmıştır. Kütüphane koleksiyonunda bu yıllara ait 4 sayı mevcuttur.

5.3. İzmir Gazeteleri

Journal de Smyrne gazetesi ticari, politik ve edebi gazete olarak 1831-1842 yılları arasında yayımlanmıştır. Ancak kütüphanede 1834 yılına ait 1 nüsha bulunmaktadır. Gazete ayın her pazar günü yayımlanmaktaydı (*Journal de Smyrne*, 1834, 5 Ocak).

Le Courrier de Smyrne gazetesi ticari, politik ve edebi gazete olarak her hafta pazar yayın yapan bir gazetedir (*Le Courrier de Smyrne*, 1828, 27 Eylül). 1828 ile 1831 yılları arasında yayımlanmıştır. Kütüphane arşivinde 1828-29 ve 1830 tarihlerine ait 3 nüsha bulunmaktadır.

5.4. II Abdülhamid Taraftarı Gazete ve Dergiler

II. Abdülhamid döneminde birçok gazeteci yurtdışına çıkarak rejim karşıtı yayın yapmış ve kendisine ciddi eleştiriler getirmiştir. II. Abdülhamid yurtdışında şahsı için ve devleti için aleyhte yazılan kitap ve gazete makalelerinden oluşan basın hareketine karşı aynı yöntemi kullanarak, kendisi ve devleti lehine yayın yapacak basın organlarını desteklemiş ve bu şekilde bir kamu diplomasisi oluşturmaya çalışmıştır. Buna yönelik çeşitli Avrupa başkent veya büyük şehirlerinde çıkan gazeteleri lehte yayın yapmaları şartıyla maddi olarak desteklemiştir. Hatta sadece kendi lehinde yayın yapmak için gazete çıkarılmasını bile sağlamıştır. Bu hususta kamu diplomasisine yönelik yabancı basınla doğrudan ilişkiye giren ilk Osmanlı padişahıdır. Bir taraftan İstanbul'da çeşitli gazetelere ilanlar verilirken aleyhte yayın yapmaları önlenmiş, diğer taraftan yurtdışında lehte yapılan yayınlar hem para hem de çeşitli devlet nişan ve madalyalarıyla ödüllendirilmiştir. Gazetelerin yanında bazı haber ajanslarına abone adı altında maddi destek sağlanmış veya İstanbul'daki muhabirlerine para verilmiştir. Fransız Agence Nationale'in İstanbul müdürüne aylık maaş bağlandığı gibi Paris'teki genel müdüre ve bazı görevlilere de çeşitli devlet nişanları verilmiştir (Nicolaidis, 2014:13,14).

II. Abdülhamid'in yurtdışında desteklediği gazetecilerden biri de Nicolas Nicolaidis idi. Osmanlı tebaasından İstanbullu bir Rum olan Nicolaidis, ilk sayısı Paris'te 14 Eylül 1888'de yayımlanan *L'Orient* isimli haftalık gazete çıkarmaktaydı. *L'Orient* 24 yıl boyunca yayın hayatında kalan uzun soluklu bir gazete olmuştur. Kütüphane koleksiyonunda gazetenin 911 sayısı mevcuttur. İlk sayılarda gazetenin idari adresi belirtilmemesine rağmen 16 Eylül 1889 tarihli sayısında adres olarak "147 Boulevard Saint Michel Paris" olarak belirtilmektedir (*L'Orient*, 1889, 16 Eylül). Ancak gazete çok uzun süreli yayın yaptığı için gazetenin idari adresi bazı yıllar değişiklik göstermektedir. Örneğin 1910 yılında yazı işleri ve idari büronun adresi "52 Rue de la Montagne Bruxelles" (*L'Orient*, 1910, 22-29 Ocak) olduğu belirtilirken 1912 yılında adres olarak "Cecile Hotel 13, Boulevard Botanique Bruxelles" olarak geçmektedir (*L'Orient*, 1915, 15 Şubat). Gazete haftalık olarak çıkan politik, ekonomik ve finans haber içerikli bir gazetedir. Ancak bazı yıllarda ayda iki kez yayımlandığı görülmektedir (*L'Orient*, 1909, 15 Şubat).

Gazete 1888-1912 tarihleri arasında yayın yapmıştır. Gazetenin ilk yılına ait sayıları 30-32 sayfa olmasına rağmen gazetenin daha sonraki yıllarda sayfa sayısı dörde kadar düşmüştür. 1892 yılından itibaren gazete genellikle 15 sayfa civarında yayımlanmıştır. Gazetenin isminin hemen

altında eski Yunan dünyasında oldukça sık tasvir edilen iki erkek kardeş *Dioskurlar* (Zeus'un oğullarından Kastor ile Polydenkes'e verilen isim) resmedilmiştir (L'Orient, 1888, 14 Ekim). Gazetenin ilk nüshasından 1892 yılı Ocak ayına kadar olan nüshalarında ilk sayfadaki motto "Rumların haklarını savunan siyasi ve iktisadi bir gazete" olarak belirtilmektedir. 1892 yılı Ocak ayından itibaren gazetenin ilk sayfasındaki logo bölümünde gazetenin "Rum hem de Osmanlıların gazetesi" olduğu belirtilmektedir. 4-16 Mart 1892 haftasına ait nüshaların logosunda Osmanlı ve Rum ifadeleri kalkmış yerine "siyasi ve edebi bir gazete" ifadesi konulmuştur. Ayrıca ilk sayısında II. Abdülhamid'in büyük bir tuğrası, tuğranın altında gazetenin sahibi Nicolaidès tarafından II. Abdülhamid'e yardımlarından dolayı şükranlarını sunduğu bir metin bulunmaktadır. Söz konusu metinden bu tarihten itibaren gazetenin kontrolünün II. Abdülhamid'in eline geçtiği anlaşılmaktadır. 5 Ocak 1893 tarihli nüshasında gazetenin logosunda "organe special des interetes de l'Empire ottoman" ifadesi ile Osmanlı Devleti'nin çıkarlarını koruyan bir yayın organı olduğu tescil edilmiştir. II. Abdülhamid'in doğum ve cülusu ile ilgili belirli yıl dönümlerinde gazetede tebrikler yayımlanmaktadır. İlk tebrik, gazetenin 9 Mart 1893 tarihli nüshasında ilk sayfasına çerçeve yazı olarak basılmıştır (L'Orient, 1893, 9 Mart). 1910 yılındaki nüshalarında ise gazetenin amacı "Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Rumların haklarını ve yurtdışında yaşayan Yunanların ekonomik çıkarlarını savunan haftalık gazete" olarak belirtilmektedir (L'Orient, 1910, 22-29 Ocak).

Nicolaïdès'in *L'Orient* ismi ile çıkardığı başka bir gazetesi daha bulunmaktadır. Gazete her hafta pazar günü yayımlanmaktadır. 20 Nisan 1901 yılına ait nüshada gazete idari bürosunun adresi "91, Avenue de Malakoff Paris" olarak yer almaktadır (L'Orient, 1901, 20 Nisan). Gazete adresi olarak "Hotel Métropole Bruxelles" olarak belirtilmektedir. Gazetenin amacı "Osmanlı İmparatorluğu'nun çıkarlarının özel yayın organı" olarak belirtilmektedir (L'Orient, 1901, 7 Aralık). Kütüphane koleksiyonunda 1901 yılına ait 2 nüsha mevcuttur.

Nicolaïdès tarafından yine aynı isimle ayda iki kez yayın yapan gazete ise 1902 yılında yayımlanmıştır. Kütüphanede bu yıla ait 19 sayı mevcuttur. Gazetenin idari adresi olarak "54, Rue du Cardinal, Square Mare-Louise Bruxelles" olarak belirtilmektedir (L'Orient, 1902, 12 Mart).

Nicolaïdès'e gazetede makaleler ve yazdığı kitaplar için periyodik olarak çeşitli miktarlarda ödemeler yapılmıştır. Yaptığı hizmetlerden dolayı devlet bütçesinden 1883 yılına kadar 200 Fransız Frankı ödenmekteydi. Ödemeler 1883-1898 yılları arasında durdurulduğundan dolayı Nicolaidès yazılı olarak hükümetten destek talebinde bulunmuştur. Yazdığı dilekçelerde *L'Orient* gazetesinin neşriyatına devam edilebilmesi için hükümetin maddi desteğinin gerekliliğinden bahsetmiştir. Bunun üzerine ödemeler 1898 yılından itibaren tekrar başlamıştır. Nicolaïdès yaptığı hizmetlerden dolayı 1892 yılında 3. Rütbeden Nişan-ı Ali-i Osmani verilmiş, 1895 yılında kendisine 2. Rütbeden Mecidi ve eşine de 3. Dereceden şefkat nişanı verilmiştir (Nicolaidès, 2014:13,14,15).

Nicolaïdès'e ait bir diğer gazete *L'Abeille du Bosphore*'dur. Gazete ayda iki kez yayımlanmaktadır. Gazetenin ilk sayfasında "Osmanlı Devleti'nin çıkarlarını koruyan özel bir yayın organı" olduğu yazılmaktadır. Gazetenin kurucusu ve direktörü Nicolas Nicolaïdès'dir. 1893 yılında yayına başlamıştır. Kütüphanede 1893 yılına ait 7 sayı bulunmaktadır. Gazete merkezi olarak yine Nicolaidès'in sahibi olduğu *Les Paillasses orientaux* gazetesinin de adresi olan "147 Boulevard St. Michel Paris" olarak belirtilmektedir. 31 Ağustos 1893 tarihinden itibaren *L'Orient* gazetesi, *L'Orient et L'Abeille du Bosphore* adını almıştır. Her iki yayının da önceki formatı korunarak yayın yapılacağı belirtilmektedir (L'Abeille du Bosphore, 1893, 15 Ağustos).

Les Paillasses orientaux, ayda iki kez yayımlanan bir dergidir. Kurucusu ve direktörü Nicolas Nicolaïdès'dir. İlk yayın 1 Ocak 1893 yılında yapılmıştır. Adres olarak "147, Boulevard St. Michel-Paris" verilmektedir. İlk sayısında dergi amaçları olarak "yurtdışına kaçanların veya

çıkarları peşinde koşanların ülkenin ve kurumların itibarını yok etmek için yaptığı saldırılara cevap vermek, yalanlarını göstermek, bu kişilerin nefretlerinin sırrını ortaya çıkarmak” olarak belirtilmektedir (Les Paillasses orientaux, 1893, 1 Ocak). Bu cümleden Nicolaides’in II. Abdülhamid’in politikası çerçevesinde yayın yapacağı açıkça belli olmaktadır.

Kütüphane arşivinde bulunan bir diğer gazete *L'Étoile du Bosphore*’dur. Gazetenin ilk sayısı 4 Aralık 1891 tarihinde yayımlanmıştır. Gazete 1891-1892 tarihlerinde yayın hayatında kalmıştır. Kütüphanenin koleksiyonunda bu yıllara ait 6 sayı bulunmaktadır. Gazetenin bürosu olarak “42 Rue de Paradis, Marseille” olarak belirtilmektedir. Gazete “Doğu’daki Fransız ve Osmanlı çıkarlarını koruyan organ” olarak belirtilmektedir (L'Étoile du Bosphore, 1891, 4 Aralık).

Genel yayın yönetmeni ve sahibi İspanya’dan göç etmiş Yahudilerden olan Saadi Levy’nin yapmış olduğu *Journal de Salonique* ise ticari, politik ve edebi bir gazete olarak ilk sayısını 7 Kasım 1895 tarihinde yayımlamıştır. Gazete ilk olarak iki haftada bir yayımlanmaktaydı. Ancak diğer yıllarda yayın sayısını arttırmıştır. Gazetenin ilk sayısında adres olarak “Caracache Han No: 13 Selanik” verilmektedir. Gazetenin ilk sayfasında gazetenin yayımlanmasına izin veren padişaha teşekkür edilip, bütün iyi niyet ve enerjileriyle Osmanlı davasına hizmet edileceği, padişaha sadık kalınacağı belirtilmektedir (Journal de Salonique, 1895, 7 Kasım). Kütüphane arşivinde 1895-1910 yıllarına ait 1.612 nüsha bulunmaktadır.

5.5. II. Abdülhamid Karşıtı Basın

II. Abdülhamid’in yurt içindeki sansür uygulamaları dolayısıyla başta Paris olmak üzere birçok muhalif yurt dışında kümelenmiş ve buralardan muhalif yazılarına devam etmiştir. Bunlardan bir tanesi *Le Croissant*, *Hilal* dergisinin direktörü Beyrutlu Hıristiyan bir Arap olan Halil Ganem’dir. 1878 yılında Osmanlı Birinci Meclis-i Mebusan’ında Suriye Mebusu olarak bulunmuş bir Osmanlı aydını olan Halil Ganem, 1890’ların başında II. Abdülhamid lehine yayınlar yapan Yakınoğu Haberler Bülteni’nin başında bulunuyordu. Ancak Meclisin dağıtılması üzerine Fransa’ya gitmek zorunda kalmış ve orada gazetecilik yapmaya başlamıştır. Ganem Paris’te *Le Croissant* isimli hürriyetçi bir dergi çıkarmaya başlamıştır. Söz konusu dergi Türkiye’de var olan düzeni değiştirmek isteyen hürriyetçi bir dergi görünümündedir. Ganem gazeteciliğinin yanında siyasi faaliyetlerine de devam etmiştir. Ganem, Osmanlı Devleti’nden kaçıp Paris’te *Kef’ün-Nikab* isiminde Arapça bir gazete kuran Lübnanlı Emir Arslan ile Türkiye-Suriye Komitesi’ni kurmuştur. Komitenin amacı 1876 Anayasası yeniden yürürlüğe konularak Osmanlı Devlet’inde mukim topluluklara ırk ve inanç ayrımı yapılmaksızın hürriyetin bahşedilmesi (Mardin, 2017: 43, 44).

Halil Ganem’in gazetesi *Le Croissant*’ın ilk sayfasındaki slogan, “Doğu’daki hakların savunucusu” olarak belirtilmektedir. Gazetenin ilk sayısı 17 Ağustos 1893 tarihinde yayımlanmıştır. Gazetenin adresi “6 Avenue Montaigne-Paris” olarak verilmektedir. Gazetenin ilk sayısında gazetenin amacı muhalefet oluşturmak değil, Doğu’da yaşanan olaylara basının ilgisiz kalmasına bir tepki koymak olarak açıklanmıştır (Le Croissant, 1893, 17 Ağustos).

Paris’teki bir diğer muhalif gazete *Le Libéral ottoman* gazetesidir. “Osmanlı halkının taleplerinin savunucusu bir organ” sloganıyla yayımlanmaya başlayan gazetenin direktörlüğünü Abdülhalim Memduh yapmıştır. Gazetenin ilk sayfasında yönetici olarak Necmettin Kemali Bey’in adı geçmektedir.

1889 yılında Mekteb-i Hukuk’un ikinci sınıfındayken hükümet aleyhinde siyasi faaliyetlerde bulunmak suçlamasıyla tutuklanan Abdülhalim Memduh, çeşitli illerde sürgün cezası çektikten sonra 1900’da yurt dışına firar etmiştir. Abdülhalim Memduh Fransa, İngiltere ve Tunus’ta muhalif kimliği ile faaliyetlerde bulunmuş; Jöntürkler’e yakın durarak siyasi faaliyetler içinde yer almıştır. Londra’da bulunduğu sırada affedilmesi için Londra elçiliği vasıtasıyla Saraya müracatta bulunmuştur. Ancak Ocak 1901 yılında Ali Kemali Paşazade Necmeddin Bey ile birlikte Paris’te

Le Liberal ottoman isimli gazete çıkarmaya başlamıştır. Muhalif bir yayın politikasıyla yayın yapmaya başlayan Abdülhalim Memduh'a Paris Büyükelçiliği ihtarda bulunmuştur. Abdülhalim Memduh'un gazeteyi yayımlamasının amacının muzır yayınlar yaparak dikkat çekmeye çalıştığı ve bu yayınları yapmaktan vazgeçmesi karşılığında Londra Konsolosluğuna tayin edilmek istediği, Paris Büyükelçiliğinin konu ile alakalı İstanbul'a çektiği telgraftan anlaşılmaktadır. Paris Büyükelçiliği Fransa makamlarına başvurarak Abdülhalim Memduh Bey'in yazılarını kısıtlamaya çalışmıştır (Öngül, 2002: 72, 83, 86).

Abdulhalim Memduh'un *Le Liberal Ottoman* gazetesi, her ayın 1 ve 15'inde yayımlanmaktadır. Gazetede Prens Sebahattin ve arkadaşlarının kurduğu Osmanlı Hürriyetperver Cemiyeti'nin yayın organı olduğu belirtilmektedir. Gazetenin en dikkat çeken yanı şüphesiz başlıkları ve imzasız yazılarıdır. Gazetenin ilk sayısında Osmanlı Hürriyetperver Cemiyeti'nin fikirleri açıkça beyan edilmektedir:

Avrupa'ya taleplerimizi basın aracılığıyla birçok kez barışçıl bir şekilde duyurduk. Ermeniler kadar biz de bir iktidarın hain rejimi, ilerlemenin ve halkının mutluluğunun düşmanı hükümetin boyunduruğu altında eziliyoruz. Tüm Osmanlılar, ırkı veya dini ne olursa olsun bu rezil hükümetin boyunduruğu altında bulunuyorlar. Ancak onların sabrının sonuna gelmiş bulunuyor. Bazı özgürlük fikirlerinin olduğu tüm ailelere matem havası nüfuz etmiş durumda. Dürüstlük cezalandırılır, düşünmek suçtur. Engizisyon bile asla zulmün inceliklerini bu kadar meydana getirmemişti. Bu korkunç durum karşısında, La Liberal ottoman mevcut hükümetin adaletsizliklerini her zaman protesto etmekte ve edecektir. La Liberal ottoman'ın görevi Rum, Arnavut, Musevi, Ermeni veya Müslüman tüm mazlum Osmanlıları savunmak ve Midhad Paşa Anayasası tarafından bize tanınan haklara sahip çıkmaktır (Le Libéral ottoman, 1901, 15 Ocak).

Kütüphane koleksiyonunda gazetenin 1901 yılına ait 4 nüshası bulunmaktadır.

Bir diğer muhalif gazete *Les Nouvelles d'Orient*'dir. Gazetenin ilk sayfasında "Fransız çıkarlarını Türkiye'de savunan yayın organı" olduğu ifade edilmektedir. Gazetenin direktörü olarak Th. Vassou'nun ismi geçmektedir.

Gazetenin ilk sayısında "Sultana Açık Mektup" başlığı altında II. Abdülhamid'e hitaben bir mektup yayımlanmıştır. Mektupta gazetenin amacının "hasta adamın canlı yaralarını gözlerinizin önünde sergileyeceğiz, sivil ve askerî örgütünüzü inceleyeceğiz. Donanmanızın, ordunuzun zayıflığı, memurlarınızın rüşvetçiliğini, iç idarenin suç teşkil eden eylemlerini ve tüm kamu hizmetlerinin tabi olduğu alçakça ihbar, yalan ve rezillik rejimini göstereceğiz. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu şekilde hızla yıkıma doğru ilerlediğini göstereceğiz" denilerek, ciddi bir muhalefet yapılacağı belirtilmektedir (Les Nouvelles d'Orient, 1894, 10 Aralık).

Gazete haftalık yayımlanmaktadır. İlk sayısı 10 Aralık 1894 yılında yayımlanmıştır. İlk sayısında yazı işleri ve idari işler bürosunun adresi "Polonya Caddesi No: 5 İstanbul" olarak verilmektedir. Paris adresi olarak da "5, Faubourg Poissonniere" olarak verilmiştir. İlk sayılarda Ermeni meselesine yönelik birçok haber ve yorum yazıları yayımlanmıştır (Les Nouvelles d'Orient, 1894, 10 Aralık). Ancak 2. sayısında gazetenin İstanbul'daki yayınlarına yasak geldiği anlaşılmaktadır. 2. sayısında "Nouvelles d'Orient'in Türkiye'de Yasaklanması" başlığı altında yayınlarının yasaklandığı bildirilmektedir. Bu başlık altında şu ifadeler yer almaktadır:

Amacımız, şu anda Yıldız'da uygulandığı şekliyle otokratik rejiminin dost kalmayı düşündüğümüz Türk Milleti ve bu ülkeyi tehdit eden devrimden kaçınılmaz olarak zarar görecektir. Dolayısıyla ezilen ve dehşete düşen Türkiye'nin kapılarının gazetemize kapalı olması önemli değil. Özgür ve bağımsız bir Türkiye için çalışıyoruz.

Bu sayıda idari işler büro adresinin İstanbul yerine “80 Rue de Bondy Paris” adresi olarak değiştiği görülmektedir (Les Nouvelles d'Orient, 1895, 1 Ocak). Gazete 1894-1895 yılları arasında yayın hayatını sürdürmüştür. Kütüphane koleksiyonunda bu yıllara ait 28 sayı bulunmaktadır.

Osmanlı gazetesi, 1897-1904 tarihleri arasında yayın hayatını sürdürmüş muhalif gazetelerdendir. Kütüphane koleksiyonunda yedi yıla ait 27 sayı bulunmaktadır. Gazete Cenevre, Folkestone (İngiltere) ve Kahire’de 15 günde bir yayın yapmıştır. Yayınlar Osmanlıca yapılmasına rağmen gazete ekleri Fransızca ve İngilizce de yayımlanmıştır. Gazetenin ilk sayısı 1 Aralık 1897 çarşamba günü yayımlanmıştır. Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından yönetilen bir Jöntürk yayın organı olduğu belirtilmektedir. İlk sayısında gazetenin Türkçe yayımlanacağı ve icab ederse diğer dillerde ilaveler yayımlanacağı belirtilmiştir (Osmanlı, 1897, 1 Ocak).

Gazetenin Fransızca ilk ilavesi 5 Aralık 1897 tarihinde çıkmıştır. İlavenin basıldığı matbaa olarak “18, Rey-Malavallon, Pélisserie Geneve” olarak verilmektedir. 1897-1899 yılları arasında yayımlanan Fransızca ilavenin Kütüphane koleksiyonunda 26 nüshası mevcuttur. Aylık yayımlanan ilavenin ilk sayısında “Önsöz” başlığı altında Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti’inin Osmanlı’nın maddi ve entellektüel gelişimini sağlayabilmesi için kuruluşundan bu yana yavaş, ancak emin adımlarla yürüdüğünden bahsedilerek, bu ideale ulaşabilmek için din ve ırk ayrımı gözetmeksizin düşmana karşı, yani mevcut yönetime karşı birlik ve kardeşliği tesis etmeleri gerektiği vurgulanmıştır (Osmanlı, 1897, 5 Aralık).

Bu gazetenin ilavesinde “Sultan’a Mektup” başlığı ile Sultan II. Abdülhamid’e hitaben yazılan ve içerisinde tehdit cümleleri de geçen bir mektubun Fransızca çevirisi yayımlanmıştır. Mektupta aşağıdaki ifadeler kullanılarak Sultan II. Abdülhamid açıkça tehdit edilmiştir:

Majesteleri, Türkiye’de hiç kimse kendisinin şu andaki durumundan memnun değil. Köylüler ve en iyi konumdaki büyük devlet adamları kaderlerinden şikâyet ediyorlar. Nedeni oldukça açık: ülkemizde adaletli bir hükümet, kelimenin tam anlamıyla bir hükümet yok. Her koşulda dürüstlüğü, liyakati ve sunulan hizmetleri görmezden geldiniz. Hoşnutsuzluğu tetikleyen başka nedenler de ortaya çıkmaktadır. Bunlar hiçbir çalışana ödeme yapılmaması ve çalışanların ürettiklerinin çoğunu devlete vermesidir. Ancak para, güçlü olan hırsızların elinde kalıyor. Fakir köylüler açlığa düşürüldü ve şişmanlayanlar, tembeller, sahtekârlar hep bu hırsızlar. Herşey ters gidiyor. Yönetimden sorumlu olan kişi yetersizdir. Sefalet bu bereketli toprakları işgal etti. Vicdanlı adamlar, bu korkunç gerçekler karşısında kayıtsız kalamayarak, bu durumu değiştirmeye çalışmak için bir araya geldiler. Efendim, insanlar bir şeylerden vazgeçmeye ve çaresizliğe itildiği gün bu durumu sadece bir darbeyle değiştirmek isteyeceklerdir. O gün üzücü ve korkunç olacak. Bugün sadece sözle protesto eden bu barışçıl adamların asla isyan edemeyeceğine inanmayacak kadar elbette devrimlerin tarihini çok iyi biliyorsunuz (Osmanlı, 1897, 5 Aralık).

Mektupta Abdülhamid ile anlaşma yoluna gidilmek istendiği ve Sultan’ın bazı konularda anlayış göstermesi gerektiği vurgulanmıştır:

O korkunç günleri bir düşünün. Bu korkunç resimleri hayal edin. Bu dâhilere ve Türkiye’nin kaybedeceği bu zekâlara merhamet edin. Bu ikinci yolu bize açın, her yerde saldırıya uğrayan bu zavallı milleti kurtarın. Osmanlıların başına gelecek talihsizliklerden kaçınmak istiyoruz. Bu nedenle, siz bu hedefe kararlılıkla yürümeye başlar başlamaz, hükümete karşı her türlü ajitasyondan kendimizi vazgeçmek zorunda hissedeceğiz. Son aylarda yayımlarımızın askıya alınmasıyla söylediklerimizin somut kanıtlarını size zaten göstermiştik. Majesteleri, halkın refahı için her şeyi yapacağımıza söz vermiştik ... Sözüne güvenerek, ajitasyonu derhal durdurduk ve bugüne kadar sessiz kaldık ve hatta Majesteleri’ni gücendirmemeye karar verdik. Hiçbir koşulumuz yoktu.

Mektubun son paragrafında: “...Efendim, sorumluluğumuz büyük, masumlara işkence yapılırken artık harekete geçmeden daha fazla bekleyemeyiz. Ancak insani çalışmalarımıza başlayarak, görevimizi, amacımızı bir kez daha açıklamak, idealimize doğru eğer yürürseniz yayınımızı durdurmaya her zaman hazır olduğumuzu göstermek istedik ve bu yüzden size bu mektubu gönderiyoruz” ifadeleri kullanılmıştır. Bu ifadelerle gazetenin yöneticileri gazetenin amacını mevcut Osmanlı yönetimine anlatmaya çalıştığı anlaşılmaktadır (Osmanlı, supplement français, 1897, 5 Aralık).

Paris'te muhalif yayın yapan kişilerden bir tanesi de Abdülhamid döneminde dışişleri bakanlığı ve şura-yı devlet reisliği yapmış olan Kürt Said Paşa'nın oğlu, Mehmet Şerif Paşa'dır. 1865 yılında Üsküdar'da doğan Şerif Paşa'nın daha küçük yaşlarda Fransızca ile olan ilişkisi başlamıştır. 1882 yılında Paris Büyükelçiliği'nde ikinci kâtip olarak memuriyete başlamıştır. Burada Saint-Cyr Harb Okulu'nda eğitim almış ve mezun olduktan sonra Brüksel Büyükelçiliği'ne Askerî Ataşe olarak atanmıştır. 1898'de Stockholm'e sefir olarak görevlendirilmiş ve 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanına kadar bu görevde kalmıştır. İlk önce İttihat ve Terakki Cemiyeti taraftarı olmasına, hatta yurtdışındaki muhaliflerine gizlice destek vermesine rağmen İstanbul'a döndüğünde kendisine düşük seviyede bir görev verilmesi üzerine 1909 yılında Paris'e dönmüş ve bu tarihten itibaren Cemiyete muhalif olanları desteklemeye başlamıştır (Atmaca, 2018:131, 132).

Bu kapsamda Mehmet Şerif Paşa, Mevlanzade Rifat'ın çıkardığı *Serbesti* gazetesine maddi destek vermek şartıyla ortak olmuş ve burada ilk yazılarını yayımlamaya başlamıştır. Ancak 15 Ekim 1909'dan itibaren Fransızca olarak basılan aylık *Mècheroutiette* (Meşrutiyet) dergisini yayımlamıştır. Şerif Paşa birkaç ay sonra Parti, Radical Ottoman'ı (Islahat-ı Esasiyye-i Osmaniyye Fırkası) kurmuş ve 1910 yılının başından itibaren dergi bu partinin yayın organı olarak çıkarmaya başlamıştır (Atmaca, 2018:134).

Politik direktörlüğünü Şerif Paşa'nın yaptığı *Mècheroutiette* dergisinin başlığı altında geçen cümlede derginin amacı şu şekilde ifade edilmiştir: “Radikal Osmanlı Partisi'nin bir organı, din ve ırk ayırt etmeksizin tüm Osmanlıların eşitlik haklarını, ekonomik, politik çıkarlarını savunan aylık dergi”. Derginin basım evi adresi olarak “26 Rue de Delta, Paris” olarak belirtilmektedir. Ancak yazışma adresi Şerif Paşa'nın Paris'teki ikamet adresi olan “199, Avenue Victor-Hugo” verilmektedir (*Mècheroutiette*, 1910, 1 Şubat).

Dergi 1911 tarihinden itibaren aylık olarak yayımlanmıştır. Bu tarihte dergi adresi “2 avenue de Camoëns Paris (16e)” olarak geçmektedir (*Mècheroutiette*, 1911, 1 Ocak). 1913 yılından itibaren ise derginin yazışma adresi “115 Rue de la Pompe, Paris (16e)” olarak değiştirilmiştir (*Mècheroutiette*, 1913, Ocak). Dergi 1909-1914 tarihleri arasında yayın yapmıştır. Ancak kütüphane koleksiyonunda 1910 ile 1914 yılları arasında yayımlanmış 32 sayı mevcuttur.

Bir diğer muhalif yayın ekonomik, siyasi ve edebi bir dergi olan *Correspondance d'Orient* dergisidir. Dergi 1908-1945 yılına kadar yayın hayatını devam ettirmiştir. Ancak kütüphanenin koleksiyonunda 33 yıla ait 491 sayı bulunmaktadır. Derginin yöneticiliğini Lübnanlı yazar ve Osmanlı Mebusan Meclisi'nde bir süre bulunduktan sonra II. Abdülhamid'e muhalif olduğu için Paris'e yerleşen Chekri-Ganem ve Dr. Georges Samné yapmıştır. Sekreter olarak Henry Aubanel'in ismi geçmektedir. Derginin ilk sayısı 1 Ekim 1908 yılında çıkmıştır. Derginin yönetim adresi “52, Rue de Bondy, Paris” olarak verilmektedir (*Correspondance d'Orient*, 1908, Ekim). Dergi 1908-1922 yılları arasında ayda iki kez, 1922-1945 yılları arasında ayda bir kez yayımlanmıştır.

Muhalif basından bir diğeri *La Jeune Turquie* gazetesidir. 15 günde bir çıkan gazetenin amacı “din ayırt etmeksizin tüm Osmanlıların maddi ve manevi siyasi çıkarlarının savunucusu olan bir Türk-Suriye Komitesi'nin siyasi propaganda gazetesi” olarak tarif edilmektedir (*La Jeune*

Turquie, 1896, 5 Haziran). Gazetenin adresi “46, Boulevard st. Germain, Paris” olarak verilmektedir. Gazete 1895-1896 yılları arasında yayın hayatında bulunmuştur. Kütüphane arşivinde gazetenin 1896 yılına ait bir nüsha bulunmaktadır.

Aynı isimle çıkan ve siyasi direktörlüğünü Agop Bey Şerbetcian’ın yapmış olduğu *La Jeune Turquie* gazetesi, “Osmanlı İmparatorluğu’nun genel çıkarlarını savunan bir organ” olarak kendini tanımlamaktadır. Gazete 1910-1914 tarihleri arasında yayın yapmıştır. Kütüphane koleksiyonunda gazetenin 5 yıllık periyoduna ait 196 nüsha bulunmaktadır. Gazete haftada bir gün pazar günleri çıkararak okuyucusuyla buluşmuştur. Gazetenin idari ve yazı işleri adresi “41 boulevard Haussmann, Paris” olarak belirtilmektedir (La Jeune Turquie, 1910, 6 Ağustos).

Turquie contemporaine gazetesi Jön Türk yayın organıdır. Gazetenin direktörü Demetrius Georgiadès olarak belirtilmiştir. Yazı işleri adresi “1 Rue Lafayette Paris”tir. Gazetenin ilk sayısı 20 Nisan 1891 Pazartesi çıkmıştır. Gazetenin ilk sayısında “Okuyucuya” başlığı altında Avrupa’da, özellikle Osmanlı’nın doğusundaki Akdeniz’in ekonomik ve politik sorunlarını ele alan bir yayın organına ihtiyaç duyulması sebebiyle bir gazete çıkarmanın gerekliliğinden ortaya çıktığı belirtilmiştir. Gazetede aşağıdaki ifadeler kullanılarak Jöntürklerin temel amaçlarını ilan etmiştir:

Amacımız, eski dünyanın en takdire şayan ülkesinin tüm kurumlarına ve idari çarklarına sizin solucanı keşfetmektir. Bunu açığa çıkardıktan sonra yaraları iyileştirmek için çareler aramak halka ve millete kalmıştır. Küçük Asya kökenli olan bizler, Avrupa’dan Müslümanların fethettikleri topraklardan sürülmesini asla istemeyeceğiz. Tersine, bizden, İmparatorluğun tüm aydınlarına, din ve ırk ayrımı yapmadan, bir araya gelerek bu kadar cesur ve yiğit toplulukları tükenmişlik içerisinde çıkarmak ve onları yüzyılımızın ilerici ve ekonomik hareketine öncülük ederek, eskimiş Türkiye’yi mümkünse verimli, yaşayabilir ve saygın bir Batılı millet haline getirmek için çalışmak üzere güçlü bir birlik oluşturmaya çağırıyoruz (Turquie contemporaine, 1891, 20 Nisan)

1891 tarihinde yayın hayatında bulunan gazete ayda üç kez yayın yapmıştır.

Le Yıldız gazetesi (L'étoile orientale) ayda 3 kez yayımlanan bir gazete idi. Gazetenin direktörü Demetrius Goergiadès olarak belirtilmektedir. Gazetenin adresi “19, Rue de Croissant, Paris” olarak verilmektedir. İlk sayısı 10 Ekim 1892 tarihinde yayımlanmıştır (Yıldız, 1892, 10 Ekim). Gazete 1892-1893 tarihlerinde yayın yapmıştır. Kütüphane koleksiyonunda bu yıllara ait 21 sayı bulunmaktadır.

5.6. Atatürk Karşısı Basın

Kütüphane Arşivinde bulunan gazetelerden biri de Mustafa Kemal Atatürk ve yeni kurulan Cumhuriyetin amansız muhalifi olan Mehmet Ali Paşa’nın sahibi olduğu *La République enchainée* (Zincire Vurulmuş Cumhuriyet) gazetesidir.

Aile büyükleri Macar kökenli olan Mehmet Ali 1874 yılında doğmuştur. Galatasaray Lisesi’nde öğrenim gördükten sonra memuriyete atılan Mehmet Ali Bey, çeşitli olaylara karışmasından dolayı sürgün yemiştir. 1908 yılında Meşrutiyetin ilanı üzerine siyasi sürgünler arasında İstanbul’a dönmüş ve Büyükdere Belediye Müdürlüğü görevine getirilmiştir. Ardından Üsküdar Belediyesi’nde Şube Müdürlüğü ve Yeniköy Belediye Başkanlığı da yapmıştır. Yeni Kurulan Hürriyet ve İtilaf’a yakın durmuş, siyasetle uğraştığı için İttihatçılar tarafından görevden alınmıştır. Mütareke Dönemi’nde Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın bir üyesi olarak bakanlık yapmıştır. Mehmet Ali Bey İngiliz Muhipleri Cemiyeti’nin üyesi olmuş ve bu iki siyasal örgütün Millî Mücadele karşıtı faaliyetleri içinde yer almıştır. Mehmet Ali Bey, Alemdar gazetesinin yayın politikasında etkili olmuştur. Büyük Taarruz’un zaferle sonuçlanmasının ardından yurt dışına kaçmıştır (Halıcı, 2019: 119,120).

Mehmet Ali Paşa sürgündeki ilk yıllarını Romanya'da geçirmiştir. Ülke dışına çıktığı ilk günden itibaren hanedan üyeleri ile yakın ilişki kurmuş, bu ilişkiyi kimi zaman para, kimi zaman ün kazanmak, para ve ünü ise muhalifleri etrafında tutmak için kullanmıştır. Mehmet Ali Paşa sürgün yaşamı boyunca Türkiye'ye ve Mustafa Kemal Paşa'ya çok ciddi muhalefet yapmıştır. Köstence'ye yerleştiği günlerde pek çok firari gibi Şehzade Nizamettin Efendi'nin çevresinden nemalanmıştır. Bu cemiyet adına Türkiye'deki rejimi yıkmak ve İstanbul'da buluşmak üzere and içenler arasında yer almıştır. Vahdeddin'den aldıkları para ile Osmanlı Mukaddes İhtilal Cemiyeti adı ile gizli bir örgütlenmeye gitmişlerdir. Köstence'de kurulan cemiyet merkezi 1927'de Paris'e taşınmıştır (Halıcı, 2019: 123,124). Mehmet Ali Paşa Avrupa'da Yunan, İngiliz, Ermeni ve Fransızlarla Türkiye aleyhinde birçok iş birliği gerçekleştirmiştir. Bu zararlı faaliyetlerinin yanında Mehmet Ali Paşa'nın Paris'te oluşturmak istediği bir başka siyasi örgüt de Demokrat Parti olmuştur. Mehmet Ali Paşa burada Partinin taslak bir programını da hazırlamıştır (Halıcı, 2019 :130).

Mehmet Ali Paşa örgütsel çalışmalarını gazetecilikle bütünleştirmiştir. 1930 yılında Paris'te Refi Cevad ve Ahmet Rıfat ile yaptığı toplantı sonunda Abdülmecid'den aldıkları para ile *La République Enchainée* adlı Fransızca bir gazete çıkarma kararı almışlardır. *La République enchainée* gazetesinin sloganı "Türk demokrasi organı" olarak belirtilmektedir. Gazete 1930 tarihinde yayın hayatına başlamıştır. Haftalık olarak yayımlanan gazetenin siyasi direktörlüğünü Mehmed Ali Bey yapmıştır. Gazetenin 1931 tarihinde yazı işleri müdürlüğünü Necati Rıfat, 1932'de ise aynı görevi Maitre Turgut yapmıştır. 1931 tarihinde gazetenin idari büro adresi "9-bis, Rue de Bullot, Paris (19°)" yazılmasına rağmen (*La République enchainée*, 1931, 15 Şubat) 1932 yılında adres olarak "40 Rue du Vert-Bois, Paris (3°)" olarak belirtilmektedir (*La République enchainée*, 1932, 5 Ocak).

Gazetenin ekonomik kaynakları Abdülmecid ile sınırlı kalmamıştır. Mehmet Ali Paşa'nın eşi aracılığıyla Londra'daki İngiliz gizli servisinden otuz beş bin Frank alınmıştır. Abdülhamid'in küçük oğlu Abid Efendi de kendisine yardımda bulunmuştu. Ayrıca, Fransız *L'Ami du Peuple* ve *Figaro* gazetelerinin sahibi François Goty'den 1000 Frank aylık, Samatra Sultanı ile Hintli Müslümanlardan yaklaşık 20 bin Frank, Yahudi Rot Bey'den de yüklü miktarda maddi yardım alınmıştır. Rot Bey'in dışında gazeteye maddi yardımlarda bulunan iki Yahudi'nin gazeteden ayrılarak bu yardımı kesmesi üzerine Mehmet Ali Paşa, Rıza Nur ile bağlantıya geçerek İttihatçıların yardımını sağlamaya çalışmıştır. Yazı kadrosu Mehmet Ali ile birlikte Yüzelliliklerden Trabzonlu Ömer Fevzi, Refi Cevad ve Ahmet Rıfat'tan oluşmaktaydı. Başyazar Necati Rıfat'tı ve "Albert Hayon" takma adını kullanarak yazılarını yayımlamıştır. *La République Enchainée*; Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e, rejime, genç Türkiye'nin devlet adamlarına ve devrimlere karşı saldırganca bir tutum takınmaktaydı. Mehmet Ali Paşa'nın Mustafa Kemal'e çektiği telgraflar da bu gazetede yayımlanmıştır. Cumhuriyet hükümeti ile ilgili pek çok yalan haber de bu gazetenin sütunlarına taşınmıştır. *La République Enchainée*'in yayımları Türk kamuoyunda tepkiyle karşılanırken hükümeti de harekete geçirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, gazetenin ülkeye girişini Bakanlar Kurulu kararı ile yasaklanmıştır. Ancak gazete kaçak yollarla Türkiye'ye sokulmuştur (Halıcı, 2019: 132,133,136). Kütüphane koleksiyonunda gazetenin 1931 ve 1932 yıllarına ait 2 nüshası bulunmaktadır.

5.7. Diğer Gazeteler

La Constitution gazetesi günlük, politik, ticari bir gazetedir. Gazetenin sahibi olarak Guillaume de Bondini, yazı işleri müdürü olarak Pierre le Golf olarak belirtilmektedir. Gazete haftalık olarak yayımlanmaktadır (*La Constitution*, 1908, 3 Kasım). Kütüphane koleksiyonunda 1908-1911 tarihleri arasında yayımlanan 943 sayı mevcuttur.

La Correspondance de Constantinople et du Levant gazetesi uluslararası basın ajansı olarak geçmektedir. Gazetenin siyasi direktörü olarak Jules Merley zikredilmektedir. 1890-1894

arasında yayın yapmıştır. Adres olarak “66, Rue de Bac, 51, Rue de Crenelle, Paris” olarak belirtilmektedir (La Correspondance de Constantinople et du Levant, 1890, 31 Mayıs). Kütüphane koleksiyonunda gazetenin dört yılına ait 6 nüshası bulunmaktadır.

Correspondance d'Orient, 1869-1870 yıllarında yayımlanmıştır. Büro merkezi olarak “14 Rue de Choiseul” olarak yazılmaktadır. İlk yayın tarihi 20 Mart 1869 tarihinde gerçekleşmiştir (Correspondance d'Orient, 1869, 20 Mart).

Courrier de Constantinople gazetesi her hafta salı günü çıkmıştır. Gazete bürosu “Galata Perşembe Pazarı” olarak belirtilmektedir (Courrier de Constantinople, 1846, 3 Ocak). Kütüphanede 1845-1851 yılları arasında 7 yıla ait 290 nüsha bulunmaktadır.

Journal de Constantinople et des intérêts orientaux, 1843-1846 yılları arasında çıkan gazetenin kütüphanede 4 yılda çıkan 144 nüshası bulunmaktadır. Gazete her beş günde bir çıkmıştır. Gazete satış büro adresi “İstanbul Galata’da Perşembe Pazarı, İzmir’de Écho de l’Orient bürosu” olarak belirtilmektedir. Gazetenin ayrıca Paris’te anlaşmalı bürolarda da satışının yapıldığı ifade edilmektedir (Journal de Constantinople et des intérêts orientaux, 1843, 1 Kasım).

Journal de Constantinople Écho de l’Orient, 1846-1866 yıllarında yayın hayatında kalmıştır. Kütüphanede on yıllık süreçte yayımlanan 689 nüshası bulunmaktadır. Gazete beş günde bir yayın yapmaktadır. Gazetenin ilk sayısında M. Bouquet-Deschamps’ın mülkü olmaktan çıkan *Journal de Constantinople* gazetesi için yeni bir şirket kurulduğu ve İzmir’de yayınlanan *L’Echo de l’Orient*’in o günden itibaren *Journal de Constantinople* adı altında yayın hayatına devam edeceği belirtilmektedir. Gazetede ayrıca *Echo de l’Orient*’in sahibi olan İzmirli Gustave Couturier’in yeni gazetenin sahiplerinden birisi olduğu ifade edilmektedir (Journal de Constantinople, Echo de l’Orient, 1846, 11 Ağustos).

Sonuç

Osmanlı topraklarında ilk gazetenin Fransızca basılması ve daha sonra Türkçe basının dışındaki basının ekseriyetinin Fransızca olması Osmanlı basın tarihinde Fransızcanın önemli bir yeri olduğunu göstermektedir. Ülkede eğitim dili Fransızca olan çok sayıda okulun bulunması, Batı’ya açılan kapının Fransızcadan geçmesi, kültürel açıdan Fransız etkisinin hissedilir derecede etkili olması ve ticari hayatta Fransızcanın iletişim dili olması iç piyasada Fransızca gazetelere olan ilgiyi arttırıyordu. Bu gazeteler sadece Avrupalı ve Levantenler tarafından değil aynı zamanda eğitim seviyesi yüksek Türk münevverler tarafından da takip edilmekteydi. Buharlı gemiler ve demir yolu ulaşımında yaşanan gelişmelerle birlikte ulaşımın hız kazanması, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında İstanbul’da ve İzmir’de basılan gazetelerden başka Paris’te yayımlanan gazetelerin binlerce nüshası da ülke sınırları içerisinde okuyucu ile buluşmaktaydı.

Fransızca yayın yapan gazetelerin bazıları Babıali’nin hizmetinde olduğu gibi özellikle İzmir merkezli Fransızca yayın yapan gazeteler daha çok daha profesyonel bir yayın politikasıyla Avrupa’ya ticaret yapan bir gruba hizmet etmekteydi. Ancak bazı gazeteler bağlı oldukları Avrupa topluluğunun sözcüsü olduklarını açıklamaktan kaçınmamışlardır. Yine Osmanlı basınında Fransızca yayınlar arasında azınlıkla ait gazeteler de bulunmaktaydı. Bunlar da daha çok kendi mensup oldukları azınlık grubunun sözcülüğünü yapmaktaydılar. Osmanlı basınında ayrıca Almanca ve İtalyanca gibi geniş yelpazede yayın yapan gazeteler de bulunmaktaydı.

Fransızca gazeteler Osmanlı Devleti’nde siyasi ve ekonomik çıkarları olan ticaret çevrelerinin, diplomasinin ve Batı basınının da başlıca haber kaynağı idi. Osmanlı Devleti’nde yerli ve yabancı çıkar grupları açısından hem toprak hem de ticaret ve sermaye açısından pay kapmak için siyasi ve ekonomik gelişmeleri yakından takip etmek için bilgiye ve habere hızlı ulaşmak önem arz ediyordu. Bu açıdan dönemin en önemli iletişim araçlarından olan bu gazetelerin önemi daha çok artıyordu. Ayrıca büyük sermaye sahipleri telgrafla hergün dünya

borsalarını bu gazeteler vasıtasıyla takip edip yatırımlarını elde ettikleri bilgilere göre yönlendiriyorlardı. Gazete sahipleri ise Avrupalı banker ya da sermaye sahipleriyle iş birliğine girerek vurgunculuk yapmakta ve Osmanlı bürokrasisi üzerinde yaptıkları haberlerle baskı kurup çıkar elde edebiliyorlardı.

Fransızca gazeteler sayfalarında çokça yer verdikleri ticari reklam, Avrupa moda haberleri vs. ile Osmanlı toplumuna Batı kültürünü ve tüketim alışkanlıklarını empoze etmekteydiler. Bu yönüyle Fransızca basın Osmanlı sosyolojisi üzerinde önemli etkileri olmuştur.

Türk basın tarihi yazılırken Fransızca yayın yapan Osmanlı gazetelerinin önemli bir yer tuttuğu muhakkaktır. Bu gazetelerin incelenerek Osmanlı toplumunu nasıl dönüştürdüğü, ticaret hayatına ne kadar etki ettiği, siyasi alanda ne gibi roller üstlendiği, Fransız kültürünün bu gazeteler vasıtasıyla topluma nasıl nüfuz ettiği ortaya konulmalıdır. Zira yapılacak benzer çalışmalarla Fransızca basının rolünün ortaya konulmasının akademik anlamda büyük bir boşluğu dolduracağı muhakkaktır. Bu açıdan çalışmamızda Fransa Milli Kütüphanesi'nde yer alan Fransızca Osmanlı basını incelenmeye çalışılmıştır. Bu vesileyle yeni yapılacak çalışmalara bir kapı aralanacağı değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Ağıldere, S.T. (2010). XVII. yüzyıl Avrupa'sında Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminin Önemi: Osmanlı İmparatorluğu'nda İstanbul Fransız Dil Oğlanları Okulu (1669-1873). *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5/3.
- Alkan, N. (2012). *Selanik'in Yükselişi, Jön Türkler Abdülhamid'e Karşı 1908 İhtilali*. İstanbul: Timaş.
- Atmaca, M. (2018). Osmanlıcı, Konformist ve Liberal Bir Muhalif: Şerif Paşa. Y. Çakmak ve T. Şur (Ed.). *Kürt Tarihi ve Siyasetinden Portreler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aydın, B. (2007). Divan-ı Hümayun Tercümanları ve Osmanlı Kültür ve Diplomasideki Yerleri. *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, C. XXIX, İstanbul.
- Balcı, S. (2008). Osmanlı Devleti'nde Modernleşme Girişimlerine Bir Örnek: Lisan Mektebi. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 27/44.
- Bozaslan, M. ve Çokoğulları, E. (2015). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Modern Eğitimin İnşası: Devletin Kurtarılmasından Devletin Kurulmasına, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17/3.
- Budak, A. (2012). Fransız Devrimi'nin Osmanlı'ya Armağanı: Gazete Türk Basınının Doğuşu. *Turkish Studies - International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7/3.
- Celan, A. (2006). Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımlarında Hukuki Düzen (1839-1876), *Türk Hukuk Araştırmaları Dergisi*, (Bahar), Sayı:1.
- Cervati, F. (1891). *Annuaire oriental (ancien Indicateur oriental) du commerce, de l'industrie, de l'administration et de la magistrature*, Paris: Ch. Lorilleux-Cie.
- Çiğdem Erkal İpek, *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları*, 2/4-5.
- Demirkol, G. (2016). Tanzimat Mizahının Sonu: 1877 Matbuat Kanunu Tartışmaları ve Osmanlı'da Mizah Dergilerinin Kapanması, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9/2.
- Erol, S. (2019). İstanbul'dan Paris'e gönderilen İlk Osmanlı Talebelerinden Edhem Efendi'nin Eğitim Hayatı. *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/1.
- Fesch, P. (1907). *Constantinople aux derniers jours d'Abdul-Hamid*, Paris.
- Gallica (t.y.). <https://gallica.bnf.fr/GallicaEnChiffres> (Erişim Tarihi : 12.08.2021).
- Georgiadès, D. (1892). *La Turquie Actuelle: Les Peuples Affranchis Du Joug Ottoman Et Les Interets Francais En Orient*, Paris.
- Halıcı, Ş. (2019). Damat Ferit'in Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey'in Milli Mücadele ve Sürgün Yılları, *Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi*, VIII/2.
- Hanioğlu, Ş. (2001). İttihat ve Terakki Cemiyeti. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 23.
- Histoire de la Bibliothèque nationale de France (t.y.). <https://www.bnf.fr/fr/histoire-de-la-bibliotheque-nationale-de-france>. (Erişim Tarihi: 13.08. 2021).
- Koloğlu, O. (2020). *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- L. Nalpas, J. (1893). *Annuaire des Commerçants de Smyrne et de l'Anatolie*, Timoni-Co Basımevi.
- M. de Salve. (1874). L'Enseignement En Turquie Le Lycée Impérial de Galata-Sérai, *Revue des deux Mondes*, V.
- Mardin, Ş. (2017). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Musnik, S.Y. (2011). Fransa Milli Kütüphanesi ve Türkçe Bölümü, *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*, 25/2.
- Nicolaidès, N. (2014). Bir Gazetecinin Gözüyle II. Abdülhamid. Erdoğan Keskinlikç (Ed.) İstanbul: Yitik Hazine Yayınları.

- Öngül, B. (2002). Abdülhalim Memduh'un Hayatı ve Eserleri Üzerine Bir Araştırma. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Pierre, J. (2005). La presse française de Turquie, canal de transmission des idées de la Révolution, *Le Temps des médias*, No:5.
- Roderic, H. D. (1995). Ondokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Reformlarına Araç Olarak Fransız Dili, Çev.
- Şişman, A. (1986). Mekteb-i Osmani (1857-1864), *Osmanlı Araştırmaları*, C. V.
- T.C. Anayasa Mahkemesi (t.y.). 1876 Kânûn-ı Esâsî <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1876-k%C3%A2n%C3%BBn-i-es%C3%A2s%C3%AE/> (Erişim Tarihi: 12.08.2021).
- Ubicini A. ve Pavet de Courteille. (1876). Etat present de l'Empire ottoman, Paris: Librairie militaire de J. Dumaine.
- Yalman, A.E., (2020), Modern Türkiye'nin Gelişim Sürecinde Basın (1831-1913). (Birgen Keşoğlu Çev.) İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- YAZICI, N. (1991). Vaka-yi Mısıryye Üzenine Birkaç Söz, *OTAM*, S. 2.
- YAZICI, N. (2010). Takvîm-i Vekayi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 39.

İncelenen Gazeteler

Annonces-Journal de Constantinople
Correspondance d'Orient
Courier de Constantinople
Journal de Constantinople et des intérêts orientaux
Journal de Constantinople, Echo de l'Orient
Journal de Smyrne
Journal de Salonique
La Patrie
La République enchaînée
La Constitution
La Correspondance de Constantinople et du Levant
Le Courier de Smyrne
Le Croissant
Le Libéral ottoman
Les Nouvelles d'Orient
L'Orient
L'Abeille du Bosphore
Les Paillasses orientaux
L'Étoile du Bosphore
Mècheroutiette
Osmanli
Pour les peuples d'Orient,
Pro Armenia La Jeune Turquie
Turquie contemporaine
Yıldız

Ekler

Ek-1: La Patrie, 4 Kasım 1908

Ek-2: Osmanli, 5 Aralık 1897

Ek-3: La République enchainée, 15 Şubat 1931

Ek-4: La Jeune Turquie, 4 Haziran 1896

Ek-5: L'Orient, 9 Mart 1893

Direction: PARIS, Rédaction: PARIS, Imprimerie: PARIS

L'ORIENT

Organe spécial des Intérêts de l'Empire Ottoman

**ANNIVERSAIRE DE LA NAISSANCE DE S. M. I. LE SULTAN
ABD-UL-HAMID KHAN II**

Un tel cinquantenaire est un événement à S. M. I. le Sultan ABD-UL-MEJJID que la Providence lui réserve en lui. Quelle serait sa destinée? Nul ne pouvait le prévoir, et pourtant ce jour, le jour d'aujourd'hui, qui se présente devant nous un grand événement, c'est le SULTAN ENVOYÉ PAR LA PROVIDENCE.

En effet, à ce moment la situation de la Turquie était grave, l'empire était en proie à une crise de justice qui avait duré à S. M. I. Abd-ul-Mejid la proclamation de l'égalité des races et de la liberté religieuse, ainsi que celle à l'égard des revendications insoumises de certains Etats de l'Europe, qui avaient plus ou moins sous les dehors d'une protection chrétienne, des ambitions et des espérances contraires de territoire.

C'est ainsi que les conseils de l'empire et de la France, le prince Abd-ul-Hamid ont voulu immédiatement initié, par le haut d'indépendance arrivait jusqu'à lui, son esprit qui se réveille, dans son empire même, l'Empire Ottoman. Dès lors il se consacre tout entier, et son intelligence se développe dans l'étude du grand problème des temps présents. Mais, sans que rien lui soit plus grande l'œuvre qu'il se propose d'accomplir, il se propose de rendre à son empire ce qu'il croit être son droit.

C'est ainsi, après le régime court de son père et celui plus court encore de son infanteur frère, il se consacre à rendre à son empire ce qu'il croit être son droit. Il doit être juste et en même temps équitable à la main habile et forte que la Turquie attend. On comprend bien que l'homme attendu soit lui. C'est le moment pour l'empire de se réveiller et de se relever. Mais on ne s'attend pas à ce qu'il se réveille en vain, la guerre n'est pas son affaire, elle n'est que le résultat de l'empire. Elle commence par les guerres. Elle est comme il est dans son empire, elle est comme il est dans son empire, elle est comme il est dans son empire. Elle est comme il est dans son empire, elle est comme il est dans son empire.

Tout ce qu'il a fait pour l'empire, c'est de l'avoir rendu à son empire, c'est de l'avoir rendu à son empire, c'est de l'avoir rendu à son empire, c'est de l'avoir rendu à son empire.

Qu'on regarde en effet combien l'empire est grande partie en France, les choses se compliquent en Allemagne, le monde est en Allemagne, le monde est en Allemagne, le monde est en Allemagne, le monde est en Allemagne.

Plus la nation, que plus l'Empire Ottoman, se réveille par lui de venir de remplir ce devoir, par lui de venir de remplir ce devoir, par lui de venir de remplir ce devoir.

Le 10 Cléber est dans un grand jour pour la Turquie qui est en le bonheur de naître et de vivre sous le gouvernement de S. M. I. le Sultan Abd-ul-Hamid.

N. NICOLAÏDIS.

Ek-6: Liberal Ottoman, 15 Ocak 1901

Mardi 15 Janvier 1901 DIX CENTIMES N° 4 - 1re Année

Adresse: Le Libéral Ottoman, 31, Rue des Ecoles, 31 - PARIS

Abonnements: 1 An: 5 France

LIBÉRAL OTTOMAN

Organe des Revendications du Peuple Ottoman

Directeur: Abdal Halim MEMDOUH

Paraissant le 1er et le 15 de chaque mois

Administrateur: Nedjipaddin KEMALY

De tous les spectacles douloureux qui apparaissent à l'horizon du XXe Siècle, il en est un qui est le plus triste et le plus affreux de tous, c'est celui de l'agonie d'un peuple qui a été remarquable pour sa bravoure et sa générosité pendant plusieurs siècles. Le grand empire d'Osman, s'effondrera bientôt sous les calamités accumulées sur sa tête par son souverain actuel, indigne de son trône.

A plus d'une reprise, pacifiquement par le voie de la presse, nous avons fait connaître à l'Europe, nos revendications. Autant que les Arméniens, nous sommes opprimés par le régime néfaste d'un gouvernement, ennemi du progrès et du bonheur de son peuple.

Tous les Ottomans, sans distinction de race ni de religion, subissent le joug de ce gouvernement infâme; mais ils sont à bout de patience. Le deuil pénètre dans toutes les familles où il existe quelques idées de liberté. L'honnêteté est punie; l'acte de penser est un crime. Jamais Inquisition n'a poussé ses raffinements de cruauté à tel point.

En face de cette terrible situation, le Libéral Ottoman se fait et se fera toujours un devoir de protester contre les iniquités du gouvernement actuel. Il a pour tâche de défendre tous les opprimés ottomans, soit grecs, albanais, juifs, arméniens ou musulmans, et de revendiquer les droits qui nous ont été acquis par la Constitution de Midhat-Pacha.

Lib. Ottom. - Inconnu - 1901

toire jamais une injustice, qu'elle a toujours une politique franche, et qu'elle n'admet aucune exigence touchant le gouvernement français.

Voilà ce que les orientaux pensent de la France et de ses hommes de cœur. Malgré les éminents diplomates qui se chargent d'effacer chaque jour ces croyances saines, les turcs gardent toujours une profonde reconnaissance à leur intelligente éducation.

De jour où la France a cessé d'être la France loyale d'autrefois, elle a perdu en Orient tous ses privilèges financiers et moraux. M. Constant s'efforce en vain de suivre la Russie et l'Allemagne et ne fait que dishonorer la politique traditionnelle de sa patrie pour quelques mesquines concessions. D'après ses ordres, les postes françaises remettent entre les mains des policiers toute correspondance intéressant le Palais; les paquebots français dévient les routes politiques sur les bords du gouvernement impérial, etc., etc... La France perd de son prestige en Orient et les jeunes-turcs qui ont possédé la sentimentalité jusqu'au bout remarquable, non sans tristesses et regrets que les descendants de Voltaire, des Montesquieu, des Danton, des Hugo, ne dédaignent pas les habitues enrichies de brillants, et les décorations qui ornent la poitrine des plus vils espions de Constantinople.

La dépendance de la France en Syrie a été latente en brèche depuis cinq ans par celle de l'Allemagne, et il est à prévoir que dans peu de temps la France ne conservera seulement son influence qu'à la Cour Impériale. L'Allemagne s'empare et monopolise tous les biens de la Turquie. L'Empereur et l'Impératrice visitent le Sultan malheureusement trop souvent et ne se gênent pas pour fouiller les trésors des anciens palais ainsi que ceux des Mosquées; ils emportent les documents et les archives de l'Etat, se font octroyer des concessions, voler des terrains, des